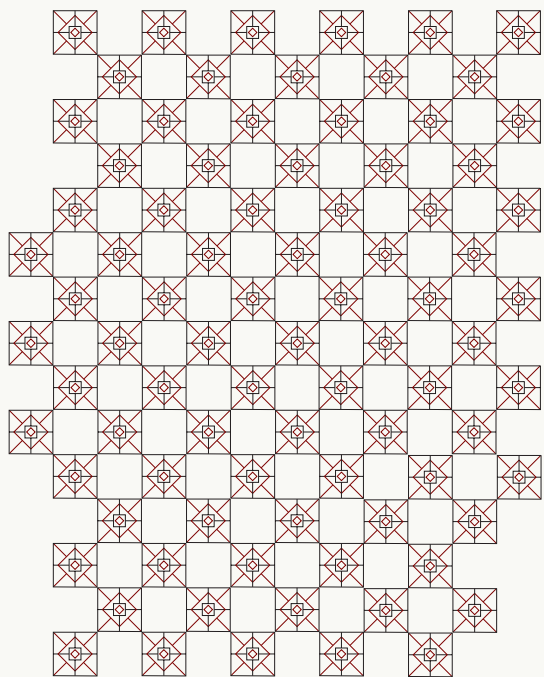

Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

V/1

Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

Glasilo Združenja za promocijo kulturne dediščine,
raziskav in novih tehnologij – Retrospektive

Mednarodni uredniški odbor: dr. Peter Mikša (SI) (ODGOVORNI UREDNIK),
dr. Kornelija Ajlec (SI) (glavna urednica),
Maja Vehar (SI) (tehnična urednica),
Žiga Smolič (SI) (tehnični urednik),
dr. Bojan Balkovec (SI),
dr. Matija Zorn (SI),
dr. Petra Testen (SI),
dr. Božo Repe (SI),
dr. Yoshitome Kota (JP),
dr. Sanja Petrović Todosijević (SRB),
dr. Slobodan Marković (SRB),
dr. Ivan Laković (MNE).

Strokovna sodelavka: mag. Ana Marija Lamut

Za znanstveno vsebino tekstov in točnost podatkov odgovarjajo avtorji. Prav tako morajo poskrbeti za avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Redakcija tega zvezka je bila zaključena 15. maja 2022.

Prevodi: Saša Mlacović
Lektura: Aleksandra Repe
Naslovnica: Tjaša Krivec
Oblikovanje in oprema: Jure Stušek
Prelom in tisk: PODOBA d.o.o., Celjska cesta 7, SI-3250 Rogaška Slatina
Naklada: 100 izvodov

Cena izvoda: 15 €
Letna naročnina: 25 €

Izdaja: Združenje za promocijo kulturne
dediščine, raziskav in novih
tehnologij – Retrospektive
Slovenska cesta 9b, SI-1000 Ljubljana, Slovenija

info@retrospektive-journal.org
www.retrospektive-journal.org

ISSN: 2630-3426 (tiskana izdaja)
2670-4013 (spletna izdaja)

Kazalo vsebine

<i>Razprave</i>	7
Spomenik za življenja: zgodovina koncepta na Slovenskem	9
<i>Ivan Smiljanić</i>	
Ženski šport in telesna kultura med letoma 1945 in 1965	73
<i>Jure K. Čokl, Peter Mikša</i>	
Dnevi na jugu, 1937-1938	109
<i>Slovenski duhovnik in pesnik na služenju vojaškega roka v Srbiji, za časa Kraljevine Jugoslavije</i>	
<i>Božidar Flajšman</i>	
Izobraževanje žensk v Habsburški monarhiji s poudarkom na današnjem slovenskem prostoru (1848-1918)	165
<i>Eva Demšar</i>	

»Život krepimo svoj da z dušo zdravo
povzdignemo zemlje domače slavo.« 189

Žiga Blaj

Rupnikova linija,
utrdbena linija Kraljevine Jugoslavije na Koroškem 207

Aleksander Duh

Recenzije 247

Primož Gašperič:
Zgodovinska kartografija ozemlja Slovenije 249

Bojan Balkovec

Kontakti avtorjev 254

Dnevi na jugu, 1937–1938

*Slovenski duhovnik in pesnik na služanju
vojaškega roka v Srbiji, za časa Kraljevine
Jugoslavije*

Božidar Flajšman

109

IZVLEČEK

Pesnik, pisatelj, kronist, učitelj in duhovnik Jože Žabkar – Alojzij je bil rojen leta 1910 na Mikotah pri Raki, umrl pa leta 1983 v Ljubljani. Od 1. novembra 1937 do 1. maja 1938 je služil obvezni 6-mesečni vojaški rok v Srbiji – v Kragujevcu in Kruševcu. V tem času je pisal razne zabeleške in pesmi, v katerih opisuje vojaško življenje in življenje v Srbiji, Makedoniji, na Kosovu ter Bosni in Hercegovini, kamor je potoval v času služenja vojaškega roka. Še posebej opisuje versko življenje in vsakodnevno življenje navadnih ljudi. Pisal je predvsem na pisalni stroj. Vse te svoje zapiske, pesmi, različne dokumente, razglednice in fotografije je spel v zvezek, ki mu je dal naslov *Dnevi na jugu*.

Ta članek je nastal na podlagi navedenega Žabkarjevega osebnega arhiva, ki mi ga je na razpolago prijazno izročil prior križniškega reda Janko Štampar. Članek povzema večji del Žabkarjevih zapisov in manjši izbor pesmi, spetih v omenjenem zvezku, ki prepričljivo ilustrirajo njegovo doživljanje takratnega vojaškega, verskega in vsakodnevnega dogajanja v Kraljevini Jugoslaviji.

Ključne besede: Kraljevina Jugoslavija, vojaško, versko in običajno vsakodnevno življenje, Kragujevac, Kruševac

ABSTRACT

Poet, writer, chronicler, teacher and priest Jože Žabkar – Alojzij was born in 1910 in Mikote near Raka, and died in 1983 in Ljubljana. From 1 November 1937 to 1 May 1938, he performed compulsory six-month military service in Serbia – in Kragujevac and Kruševac. In that time, he wrote various notes and poems describing military life and everyday life in Serbia, Macedonia, Kosovo and Bosnia and Herzegovina, where he travelled while performing military service. Most of the time he describes the religious life and the everyday life of the common people. He mostly used a typewriter. He bound all his notes, poems, various documents, postcards and photographs in a volume he entitled *Dnevi na jugu* [Days in the South].

This article was created based on Žabkar's personal archive mentioned above, which was kindly made available to me by the prior of the Teutonic Order Janko Štampohar. The article sums up most of Žabkar's notes and a smaller selection of poems bound in the above-mentioned volume, which vividly illustrate how he experienced the military, religious and everyday events in the Kingdom of Yugoslavia.

Keywords: Kingdom of Yugoslavia, military, religious and ordinary everyday life, Kragujevac, Kruševac

DNEVI NA JUGU, 1937–1938

Pesnik, pisatelj, kronist, učitelj in duhovnik Jože Žabkar – Alojzij je bil rojen 5. januarja 1910 na Mikotah pri Raki, umrl pa je 23. junija 1983 v Ljubljani. Po maturi je stopil v križniški red. Študiral je teologijo in filozofijo 1932–4 na jezuitski univerzi v Innsbrucku, 1934–7 teologijo v Ljubljani. Bil je kaplan v Metliki (1937–8), ravnatelj Vajeniškega doma v Ljubljani (1938–41), kaplan (okt. 1941–3) in župnik v Črnomlju (1943–1969), potem pa do smrti župnik v Kropi.¹

Slika 1: Jože Žabkar – Alojzij na službenju vojaškega roka v Srbiji, 1937–1938

Leta 1981 je izšla knjižica *Brevir moj v travi*, kjer je po izboru dr. Borisa Paternuja objavljenih 40 partizanskih pesmi, ki jih je med drugo svetovno vojno napisal v Beli krajini.² Zanj je leta 1983 prejel Kajuhovo nagrado.³

1 Teh mojih 70 let je naslov Žabkarjeva zapisa na trinajstih gosto tipkanih straneh, kjer je leta 1980 v Kropi opisal svojo življenjsko pot. Pomladi 1964 pa je na sedmih tipkanih straneh napisal Belokranjsko rapsodijo 1964, kjer v verzih opisuje svoje doživljanje Bele krajine. Vir: Žabkarjev arhiv.

2 Žabkar, Lojze. *Brevir moj v travi*. Ljubljana: Mladinska knjiga in Partizanska knjiga, 1981.

3 M. Gregorčič. »Pogovor s Kajuhovim nagrajencem Lojzetom Žabkarjem. Pesnik, duhovnik in borec za svobodo.« *Večer*, 10. marec 1983, 5. O Žabkarju so pisali tudi:

1. Darinka Sedej. »Rdeči kaplan« pa se ni ponižno uklonil. Pri Alojzu Žabkarju v Kropi, dobitniku priznanja OF, Glasilo Plamen, izdaja delovni kolektiv SŽ – tovarne vijakov Plamen, Kropa, maj 1980;
2. D. Rustja, M. Markelj. »Rdeči kaplan.« *Priloga Dolenjskega lista*, 11. marec 1982.;
3. Flajšman, Božidar. »Mesto ob Kolpi in dnevi na jugu.« *Mestnik, glasilo Mestne skupnosti Metlika*, št. 5. maj 2021.;
4. Flajšman, Božidar. »Odkritje spominske plošče pesniku, pisatelju, kronistu, učitelju in duhovniku Jožetu Žabkarju – Alojziju.« <https://www.radio-odeon.com/novice/odkritje-spominske-plosce-pesniku-pisatelju-kronistu-ucitelju-in-duhovniku-jozetu-zabkarju-aloziju/> (dostop: maj 2022).

Del njegovih pesmi in dnevniških zapiskov, predvsem iz vojnega obdobja v Črnomlju, pa je uredil Mirko Mahnič, posmrtno so izšli v knjigi *Izpovedi* (1991)⁴. Knjiga zajema izbor odlomkov, po tem, kar sem videl v arhivu Križniškega reda v Veliki Nedelji, pa lahko pritrdim Mahniču, ki je v uvodni besedi zapisal, da gre le za drobec Žabkarjevih dnevniških zapiskov.⁵

Priorju križniškega reda Janku Štamparju se ob tej priložnosti zahvaljujem, ker mi je na razpolago izročil Žabkarjev osebni arhiv, Marici Androjni, Žabkarjevi nečakinji, pa za pomoč pri pretipkavanju gradiva.⁶ Ta članek je nastal na podlagi navedenega Žabkarjevega osebnega arhiva.

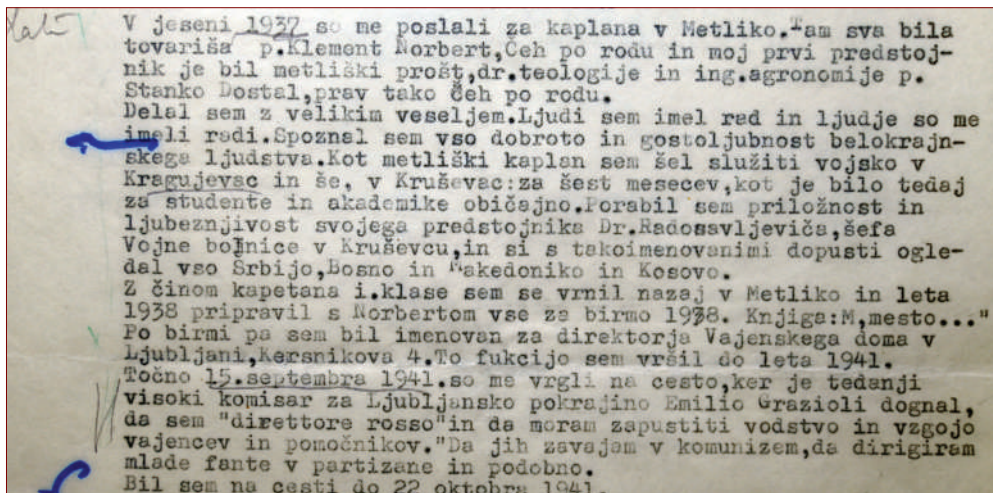
Gre za bogato gradivo še nikoli objavljenih fotografij, različnih korespondenc in dokumentov, veliko je različnih dnevniških zapisov in na stotine pesmi. Del tega zajetnega, še ne objavljenega gradiva, je v letih 1937 in 1938 nastal v Metliki pod naslovom Metlika, mesto ob Kolpi. Julija 1937 je namreč nastopil službo kaplana v Metliki. Konec leta 1937 je iz Metlike odšel za šest mesecev k vojakom v Kragujevac in Kruševac v Srbiji, maja 1938 se je vrnil v Metliko, 28. oktobra pa se je moral vrniti v Ljubljano, kjer je prevzel vodenje Vajeniškega doma. Vodil ga je do 15. septembra 1941, ko so ga Italijani vrgli iz službe. Tedanji visoki komisar za Ljubljansko pokrajino Emilio Grazioli je dognal, da je *direttore rosso*, da zavaja vajence in pomočnike v komunizem in jih »dirigira« v partizane. V času vodenja Vajenskega doma je študiral sociologijo, pisal dnevnik, se vsestransko kulturno udeleževal, predaval in vodil študentske duhovne vaje. Brez službe je bil do 22. oktobra 1941, ko je prior Valerijan Učak menil, da je bolje, da gre za kaplana v Črnomelj, kot da bi ga Italijani odposlali v internacijo. Tako se je 22. oktobra

4 Žabkar, Lojze Jože. *Izpovedi*. Pesmi in dnevnik. Ljubljana, Križniški priorat, 1991.

5 Žabkarjevi dnevniki in razni zapiski obsegajo: noviciat v Gumpoldskirchu – 1931, 1932; dve leti bogoslovja na univerzi v Innsbrucku – 1933, 1934; metliški kaplan pred služenjem vojaškega roka 1937; pri vojakih od novembra 1937 do maja 1938; spet kaplan v Metliki od maja do oktobra 1938; vodja Vajeniškega doma v Ljubljani od oktobra 1938 do septembra 1941; kaplan in zatem župni upravitelj v Črnomlju od oktobra 1941 do konca avgusta 1969; župnik v Kropi od konca avgusta 1969 do smrti junija 1983.

6 P. Janko Štampar mi je Žabkarjev arhiv izročil 1. decembra 2020 v Veliki Nedelji. Takrat sem s Štamparjem posnel tudi intervju. Kratek izsek iz obširnega intervjuja je dostopen pod naslovom: Janko Štampar: Ženske v Beli krajini in na Štajerskem, <https://youtu.be/nKYHQWf8Ael>

1941 ponovno vrnil v Belo krajino, kjer je ostal vse do leta 1969.⁷ Tu je med drugim pomagal organizirati partizansko šolstvo in ustanoviti versko komisijo pri SNOS (febr. 1944).

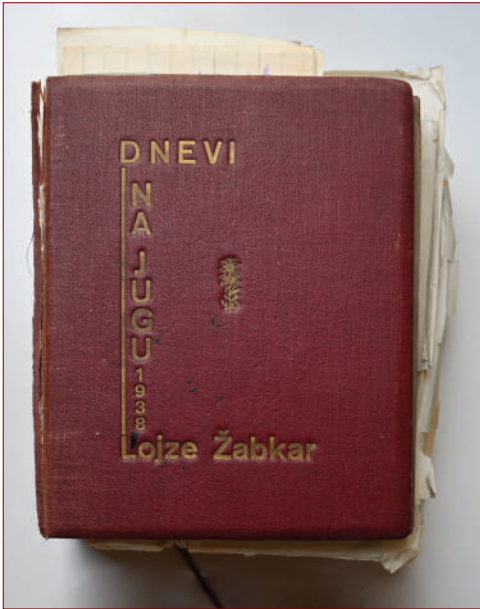
V jeseni 1937 so me poslali za kaplana v Metliko. "am sva bila tovariša p. Klement Norbert, Čeh po rodu in moj prvi predstojnik je bil metliški prošt, dr. teologije in ing. agronomije p. Stanko Dostal, prav tako Čeh po rodu. Delal sem z velikim veseljem. Ljudi sem imel rad in ljudje so me imeli radi. Spoznal sem vso dobroto in gostoljubnost belokrajnskega ljudstva. Kot metliški kaplan sem šel služiti vojsko v Kragujevac in še, v Kruševac: za šest mesecev, kot je bilo tedaj za študente in akademike običajno. Porabil sem priložnost in ljubeznjivost svojega predstojnika Dr. Radosavljeviča, šefa Vojne bolnice v Kruševcu, in si s takimi imenovanimi dopusti ogledal vso Srbijo, Bosno in Makedoniko in Kosovo. Z činom kapetana i. klase sem se vrnil nazaj v Metliko in leta 1938 pripravil s Norbertom vse za birmo 1938. Knjiga: M, mesto... " Po birmi pa sem bil imenovan za direktorja Vajenskega doma v Ljubljani, Kersnikova 4. To funkcije sem vršil do leta 1941. Točno 15. septembra 1941. so me vrgli na cesto, ker je tedanji visoki komisar za Ljubljansko pokrajino Emilio Grazioli dognal, da sem "direttore rosso" in da moram zapustiti vodstvo in vzgojo vajencev in pomočnikov. "Da jih zsvajem v komunizem, da dirigiram mlade fante v partizane in podobno. Bil sem na cesti do 22 oktobra 1941.

Slika 2: Del Žabkarjeva originalnega zapisa Teh mojih 70 let, kjer je leta 1980 v Kropi na trinajstih gosto tipkanih straneh opisal svojo življenjsko pot. Na strani osem je na kratko opisal služenje vojaškega roka v Srbiji.

Med služenjem vojaškega roka v Srbiji od 1. novembra 1937 do 1. maja 1938 je pisal razne zabeležke in pesmi pod skupnim naslovom *Dnevi na jugu*, kjer opisuje življenje v Srbiji, pa tudi v Makedoniji, na Kosovu ter Bosni in Hercegovini, kamor je potoval v času služenja vojaškega roka. Vsa ta potovanja mu je s t. i. dopusti omogočil predstojnik dr. Momčilo Radosavljevič, šef vojne bolnice v Kruševcu. V članku povzemam večji del njegovih »vojaških« zapisov, dodal sem tudi manjši izbor pesmi. Žabkar določene dogodke opisuje večkrat, pesmi pa piše z velikim pesniškim zanosom in močnim doživljanjem. Vse to gradivo, ki ga je spel skupaj z različnimi dokumenti in slikovnim gradivom v poseben zvezek, strani v njem so

⁷ V letih od 1962 do 1965 je v Črnomlju, skupaj z Žabkarjem, deloval kaplan Štefan Babič, ki je leta 2017 izdal knjigo spominov: *Gospod je moja pot*. Upokojenega župnika Babiča sem, skupaj z Žabkarjevo nečakinjo Marico Androjno, obiskal 9. marca 2018 v Mengšu. Z njim sem takrat posnel obširen intervju, iz katerega je tudi razvidno, da je Žabkar moral oditi iz Črnomlja zaradi obračuna znotraj cerkvenih vrst. Videoposnetek dela intervjuja je dostopen pod naslovom: Zakaj je župnik Jože Žabkar – Alojzij moral oditi iz Črnomlja: <https://youtu.be/i50nRt5bZwY>

neoštevilčene, sem skušal urediti čim bolj kronološko, opremil sem ga tudi z ustreznimi naslovi.

Slika 3. Naslovna stran Žabkarjevih zapisov Dnevi na jugu, iz časa, ko je služil vojaški rok v Srbiji 1937–1938. Ta članek je napisan na podlagi gradiva v tem zvezku.

Slika 4. Ena od notranjih strani Žabkarjevih zapisov Dnevi na jugu, kjer se nahaja tudi veliko pesmi, različnih dokumentov, razglednic in fotografij.

Uvodoma je v svoje »vojaške« zabeležke zapisal:

Moj preludij

Na jugu dnevi hitro so minili,
življenje je bilo lepo
in grenko tudi.
Vojaki so tovariši dobri bili,
a srečanj niz v kasarni
moj najtežji je preludij.

KONČALI ŠOLO SMO IN GREMO MED VOJAKE

Ko je končal fakulteto v Ljubljani, so ga namenili za kaplana v Metliko, kamor je šel koncem julija 1937. Vsak dan je čakal, da ga bodo poklicali k vojakom, vložil je tudi prošnjo, da bi šel takoj. Glasila se je tako:

Komandi vojnega okroga v Celju. Podpisani Lojze J. Žabkar, sin Alojzija, rojen 5. 1. 1910. v občini Raka, srez Krško, banovina Dravska, potrjen v Ljubljani leta 1932. in mu je bilo po členu 52 a Zakona o ustrojstvu Vojske in mornarice odložen nastop službe v kadru z odlokom z dnem 17. oktobra 1932. prosi, da se mu na podlagi priloženega potrdila (diplome) o dokončanih univerzitetnih študijev prizna šestmesečni bogoslovski rok v kadru, ki mu gre po členu 49. I. Vojaškega zakona.

Priloge: Potrdilo o končanih univerzitetnih študijah, Kolek za 20. Din za rešitev.

V Ljubljani, 10. julija 1937.

Lepo se je že privadil življenja v Metliki, ko mu je sredi oktobra metliški policaj prinesel poziv in brezplačno vozovnico za Celje. Nato si je dal narediti vojaški kovček, nabavil si je tudi jedilni pribor. Pred odhodom so mu v Metliki priredili poslovilni večer. Vsi učitelji in učiteljice so prišli k njemu, kjer so imeli veselo gostijo z glasbo. Gospodična Pika je imela častno dolžnost,

da mu je prinesla lep »pušeljc«,⁸ ki ga je »na klobuk pripela, da ga ne bi burja vzela«. Za slovo so mu zapeli: »Oj ta regrutarska, oj ta zamazana, o kolikokrat boš ti še švicala /.../« Cel kup cvetja so mu nanosili tudi otroci, če bi vsega vzel s seboj, bi lahko »šumadinske krave enkrat nasitil.« S seboj na jug pa je vzel samo slovenski »pušeljc« – rdeče nageljne, rožmarin in roženkravt. Ko se je na jugu slučajno prikazal iz njegovega kovčka, so se mu nasmehnili, češ, kakšno deklet mora imeti, da mu je naredila tako lep »pušeljc«. »Ali vedel ni nihče, da je bil tako samo meni dan, da ni v njem nič solz se vjelo ob slovesu /.../«

V kasarni v Celju mu je bilo vse po domače. Oficirji so bili obzirni, brez problemov so lahko hodili iz kasarne. Čakali so na vlak iz Maribora, ki bo pripeljal rekrute dijake, namenjene na jug. Konec oktobra 1937 je v Celju napisal sedemkitično **Rekrutsko pesem**, katere prvi dve kitici se glasita:

Končani šolo smo in gremo med vojake:

Boječe stiskamo srce si plaho,
kam nas pošljejo smo radovedni,
kje čete mi dijaške bomo redni.

Pozabljeno je vse v kasarni bilo:

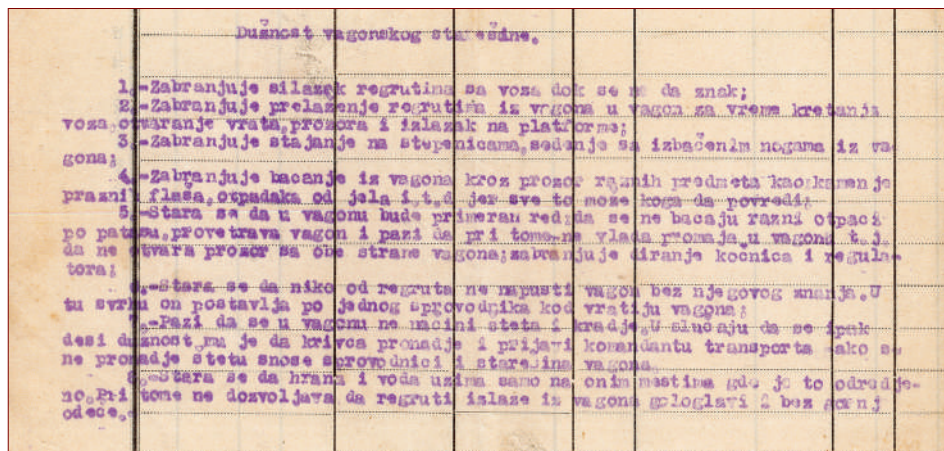
Siti smo že čakanja in Celja,
v pesmi še celo nemirni
hočemo odhodnega povelja.

Takrat je bil tudi gost pri celjskih kapucinih, ki so bili do njega zelo lju-beznivi. Pri celjskem županu Alojziju Mihelčiču je bil gost na kosilu. Z vlakom je pred odhodom za en dan odšel celo v Žalec in Gotovlje. Potem je prišel čas odhoda.

V kasarni so jih oskrbeli s špehom in hlebcom kruha. Določili so ga za vodjo skupine (v njej so bili še Tone Jelenc, OFM, Jože Vošnjak in Adolf Volasko), ki je bila določena za odhod v Kragujevac. Neki rekrut je bil »kru-

8 Šopek.

ljav« kot Cromwell, pa je moral v Skopje.⁹ Zvečer so dobili ustna in pisna navodila, kako se morajo obnašati.¹⁰ Ob sedmih so v dolgem sprehodu odšli na vlak. Peli so na ves glas, da se je kar temnilo: »Delaj, delaj, dekle pušelj /.../ Pozimi pa rožice ne cveto /.../ itd.«, da so bili vsi hripavi.

Slika 5. Pisna navodila, ki so jih pri vožnji z vlakom morali upoštevati regruti.

9 Verjetno Žabkar misli na Oliverja Cromwella (25. april 1599–3. september 1658), ki je bil angleški general in državnik.

10 Žabkar je kot vodja skupine prejel naslednja pisna navodila:

1. »Dužnost vagonskog starešine.
2. Zabranjuje silazak regrutima na vozu dok se ne da znak;
3. Zabranjuje prelazanje regrutima iz vagona u vagon za vreme otvaranja vrata, prozora i izlazak na platikorma;
4. Zabranjuje stajanje na stepenicama, sedenje sa izbačenim nogama iz vagona;
5. Zabranjuje bacanje iz vagona kroz prozor raznih predmeta kao kamenja, praznih flaša, otpadaka od jela i t. d. jer sve to može koga da povredi;
6. Stara se da u vagonu bude primeran red, da se ne bacaju razni otpaci po patosu, proverava vagon i pazi da pri tome na vlada promaja u vagonu t. j. da ne otvara prozor na obe strane vagona, zabranjuje diranje kočnica i regulatora;
7. Stara se da niko od regruta ne napusti vagon brez njegovog znanja, U tu svrhu on postavlja po jednog sprovodnika kod vratiju vagona;
8. Pazi da se u vagonu na načini šteta i krađe, U slučaju da se ipak desi dužnost mu je, da krivca pronađe i prijavi komandantu transporta. Ako se ne pronađe štetu snose sprovodnici i starešinima vagona;
9. Stara se, da se hrana i voda uzima samo na onim mestima gde je to određeno. Pri tome ne dozvoljava, da regruti izlaze iz vagona gologlavi i bez gornje odeće.«

S kovčki na ramenih in s pesmijo v ustih so marširali čudovito dobro razpoloženi. Šolski upravitelj Roter je pel tako dobre volje, kakor da bi zadel na državni loteriji dva milijona dinarjev. Na postaji poslavljanje, »*cel trop deklet, mater, tet in stricev itd. se je cmerilo v robce, kot da bi šli na fronto.*«

Dolg vlak je bil nabito poln, napolnili so ga kot sardele v konzervi. Vlak je potegnil v temno noč. Žabkar je bil miren in se je smejal mlademu fantu, ki je pil žganje, da bi pozabil na vse, kar se trenutno dogaja. V Zagreb so prišli ob deseti uri zvečer, kolodvor je bil poln vojakov, oficirjev in konjev. Tu so se jim pridružili Varaždinci, ki so jih nagnali v živinske vagone. Ko so vkrcali še konje, je vlak krenil proti Slavonskemu Brodu. V Zagrebu je 30. oktobra 1937 napisal štirikitično pesem **Nasmihanje**, zadnji dve kitici se glasita:

Vlak je bežal, meril je daljino,
daleč so ostali moji znanci,
tih pozdrav poslali so mi
od Brežic še Gorjanci ...

Mati moja solzo z robcem je otrla,
nema na postaji vame se zazrla.
Sinko piši, ko dospeš v tujino,
sinko, kot si ljubil, ljubi domovino!

Na vlaku se je vrstila pesem za pesmijo, zaspali so ob drugi uri zjutraj. Jutranja zarja jih je zbudila v Slavonskem Brodu. Voda, kruh, voda. Bila je nedelja, praznik Kristusa Kralja! Jezil se je, ker na tako velik praznik ne bo mogel maševati niti ne iti k maši. Hudič naj vzame vse skupaj! Nikakor se ni mogel potolažiti.

Slavonska pokrajina mu je bila dolgočasna, zato je takrat dremal. Pred očmi pa se mu je odvijal film, kako bo v kasarni. Varaždinci in Hrvatje so takrat preklinjali in govorili tako, da jih še »svinje ne bi poslušale«. Vlak je sopihal proti Sremski Mitrovici, Rumi, Zemunu, ob progi so se pasle ovce in črede svinj. Z Zemuna je bil krasen pogled na prestolnico Beograd, ki ga je oblivalo pozno jesensko sonce. Med vožnjo iz Zemuna do Beograda je 31.

oktobra 1937 napisal štirikitično pesem, **Slavonska pušča**, zadnja kitica se glasi:

Vabila Sava v zlate je valove,
železni most pod vlakom je zastokal,
kot med Donavo in Savo se je zožil,
v Belgrad vlak opoldan je privozil.
Posavska dolgočasnost se je odmaknila,
na desno in na levo vame zro palače.
Popoldan vroč ugašal je večer v asfaltu,
pevačica v kafani nizki pesem je zapela v altu /.../

Beograd jih je sprejel vase, kakor veliko krokodilje žrelo. Sprehajali so se po mestu in ga občudovali. Žabkar zapiše: »Donava na severu, most v Zemun, Kalemegdan, Terezije, cel kup ljudi, ki se jim čaršija pravi. Vse polno elementov, ki so vse prej kot pa zahodnoevropski. Sliši se hreščoč glas iz gostiln. Ministrstva so velike mogočne palače, denar se tu steka v velike banke. Mesto spekulacij, trgovcev, zelenošev in kar hočeš.«

V Beogradu je 31. oktobra 1937 napisal štirikitično pesem **Cerkev Kristusa Kralja**, tretja kitica:

Romarji smo utrujeni na dolgi poti.
Romarji? Vojaki zvesti domovini.
Pustili dom smo, drage svoje,
sami bomo ves čas v tujini.

NA JUG OB MORAVI

Ob prepevanju slovenskih pesmi so jih ob peti uri popoldne natovorili na nov vlak, pol osebni, pol tovorni, in jih peljali v Šumadijo, v Kragujevac. Med vožnjo je 31. oktobra 1937 napisal petkitično pesem **Deklica poje v večeru**. Nekaj verzov:

Kovček se kovčka tišči,
na vlaku je polno ljudi.

Vmesna skromna postaja:
Deklice tri se smeji,
okno odprto nasproti,
tihost večerno s pesmijo deklica moti.

Naveličani čredarskega nadzorstva in dolge utrujajoče vožnje so si želeli samo eno, da čim prej pridejo na cilj, v mesto, ki ga niti s fotografij niso poznali. Spomin pa jim je bežal nazaj domov. Na vsaki postaji jim je bilo bolj pusto. Ljudje z visokimi črnimi kučmami in pletenimi cokulami, ki so spominjale na malajske barke, so vstopali, izstopali in jih opazovali z radovednimi pogledi. Dolgo časa so stali na postaji v Lapovem. Bili so v Šumadiji, srcu Srbije. Noč je že legla na zemljo in vedeli so, da bodo še dve uri brzeli proti jugu. Preden so izstopili, so zapeli še eno pesem.

KRAGUJEVAC

Kakor ovce so jih izgnali iz vagonov. Drug drugemu so podajali kovčke, bili so slabe volje in nervozni. Iskali so se kakor izgubljeni otroci. Nasproti se jim je prismejal častnik: komandir Seid K. Kondurović, kapetan I. razreda. Njihov predstojnik v bolničarski četi je naročil voznike in se z njimi pogajal za ceno. Nato so se skupaj s kovčki vkrcali na vozove.

Tresoč so se vozili po razritih ulicah in cestah skozi še dokaj razsvetljeno mesto v kasarno v Vojno stalno bolnico. Kaldrma, kaldrma so udarjala kolesa in mršavi konji so se na vso moč potili, kočijaž pa jim je pravil o tem in onem v mestu. Kafana pri kafani, rdeče in rumene lučke, izložbe, pesem »pevačic« iz umazanih lokalov. Gruča vojakov, oficirji, psi in promenada. Povsod sami izpiti obrazi, menda zdravi sploh ne hodijo ob večerih na ulico.

V mestu je malo cerkva, nobenega znamenja, nič domačnosti, sam neskončen dolgčas. Stara dama, ki se je z njimi peljala na vozu, se jim je skušala prikupiti. Žabkar zapiše: »Hvala Bogu, da je kmalu izstopila.«

Voz je nato krenil v hrib, oni pa za njim peš. Prišli so do dolge železne ograje in parka, poznojesensko cvetje so osvetljevale električne luči. Pred njimi je bilo veliko poslopje, okna so bila vsa razsvetljena. Bili so pred staro vojno bolnico Šumadijske divizijske oblasti. Voznik je zložil kovčke k vratom, pobral od vsakega po enko »banko« (deset dinarjev) in odšel.

Požarni pri glavnem vhodu na vrt jih je gledal. Podnarednik Cvetković pa jih je čakal pred vrati. Smehljal se je in pokazal, naj mu sledijo. Žabkarjev kovček je bil težak, da je kar stokal pod njim. Skoz glavni vhod so prišli v kasarno ...

KASARNA

Skozi vrt/park je vodila dolga pot, nato po stopnicah gor in spet dol, skozi nizka vrata v novo stavbo in v Dijaško sobo v pritličju. V sobi je bilo deset postelj, druga poleg druge. Na stenah samo kraljeva slika in »državna trikolora« (zastava). Vse je zaudarjalo po praznini. Notri ni bilo ne stolov, ne miz, ne omar, ne umivalnikov. Izbirali so si železne postelje. Vse so bile enako trde, visoke, nerodne.

Niso se še zavedali, da je treba opustiti vsako kritiko in se pač sprijazniti z novim domovanjem. Obotavlja je in z medsebojnim pomilovanjem so utrujeni legli k počitku. Upanje na kaj boljšega je splahnelo. Dvajset mladih fantov je spalo v mali sobi in zoprno težak zrak jih je tiščal v prsih, ko so se zjutraj zbudili. Dežurni jih je prišel buditi: »Ajde vojsko, diži se!«

Prvo jutro v kasarni mu je bilo kakor pol sodnega dneva. Spoznanje, da ne smeš ven, da moraš čakati povelje za zajtrk, da ne smeš v cerkev maševati, ne k sveti maši, in še da je vse skupaj ena sama narejenost, je v njih sprožilo bolešno utesnjenost. V njihovih srcih je ubilo vso korajžo in voljo.

Soba je bila na novo pobeljena. Vse stenice so očitno zamazali v špranje, da tisto prvo noč ni čutil nobene. Tudi pozneje je imel pred temi rdečimi in na videz mirnimi živalcami mir. Kar gre zahvala komandirju Seid I. Konduroviću, ki je energično skrbel za čistočo. Na stenah pa ni nikjer bilo

niti križa, nič božjega. Ko je molil jutranjo molitev, se je spraševal, kako se bo na vse to privadil.

Slika 6: Soba v kasarni.

Za praznik Vseh svetih so stari vojaki lahko odšli v mesto. Novinci pa niso smeli niti v cerkev niti na pokopališče. Bil je lep sončen dan, pa so morali biti doma za ograjo. In zato seveda slabe volje. Še hudič ne bi zdržal tako vtisnjen v vsakdanjost uniformirane neumnosti!

Vendar so imeli s seboj slovensko pesem in peli so, da je dolgčas kar zbežal iz kasarne. Vošnjakov Jože je pel tenor in kar brnel. Prvi dan so tako srečno preživeli, da so lahko zvečer, utrujeni od brezdelja, legli v trde postelje.

VOJAŠKA SUKNJA

Na tešče so jih postavili v dve vrsti in jim naročili, da se morajo prešteti. Langerholz in Ante Marušič sta bila prva v njegovi četi, Rupar z nadimkom dobri vojak Švejk in Volasko pa zadnja. Ko so korakali po mestu, so šli prvi počasi, zadnji pa so tekli.

Pred skladiščem so čakali celo uro. Vojak mora čakati. Vsak kos obleke, ki jim jo je dal podnarednik, so morali posebej podpisati in zavesti v protokol. Najprej so dobili jopico, ki se ji pravi po vojaško »koporan«, zatem hlače ali srbsko »čakšire«, pas z imenom »opasač« ovijalke in »cokule«, to je čevlje in nazadnje šele plašč, ki ima turško ime »šinjel«, krona vsega pa je bila čepica, ki jo nosi vsak Srb, po imenu »šajkača«. Vse to so jim naložili v

naročje in dodali še perilo, postrigli lase in jih gnali v štiriredih skozi mesto na kopanje v vojaško kopališče.

Po kopeli so se preoblekli in gledali drug drugega, kako zgledajo v »*tej vojaški suknji*«. Domov grede so morali prepevati. Seveda najprej: »*Oj ta vojaški boben ...*« Kar odmevalo je po kragujevških ulicah. Dekleta so debelo gledala, ker niso bila vajena slišati tako ubranih glasov. Bili so sami študentje in bilo jih je veliko.

Prve ure v uniformi so bili nerodni. Koraki so bili trdi. Nekateri si na noben način niso znali sami naviti ovojč, pripeti pasu itd. Postali so pravi vojaki, čeprav niso imeli ne bajoneta ne puške. »*Če bi me videla moja mati, bi se smejala ...*« je nekdo pripomnil, ko so se gledali in primerjali, komu so hlače prevelike, komu jopica preširoka, čepica premajhna. Vsekakor, eno je bilo nesporno, trebuha ne spraviš pod vojaško uniformo.

Slika 7:
V kasarni, Žabkar drugi z leve.

Čevlji so tako glasno udarjali po kaldrmi, da si že sto metrov v naprej vedel, da ti nasproti krevsa vojak, ki je komaj začel nositi vojaško suknjo. Spočetka je bil vesel, pozneje pa je samo štel dneve, kdaj bo spet lahko odložil vojaško suknjo. Spraševal se je, kdo je kriv, da se zaničuje vojaška uniforma? Menil je, da bi dijaki morali imeti posebno obleko, ki bi jih ločila od drugih vojakov že na prvi pogled. Oznaka – dva prekrížana meča pod vratom je že pomenila nekaj, ampak ne dovolj. Okusna obleka naj bi bolj pritegnila dijake v vojaški stan in bi se posledično veselili vojaške suknje. Tako pa so vsi govorili le o nekih cunjah in o neoku-

snosti blaga, barve, oblike itd. Toda tudi prekrižani meči so jih dobro ščitili. Vsakdo jih je vikal in ker so imeli skoraj vsi očala, so se zdeli vsem še bolj kulturni in učeni. Ta dva meča sta pomenila več kot oba kilograma možganov v glavi.

Šest mesecev bo nosil vojaško suknjo. Bog ve, kdo bo potem nosil njegovo, se je spraševal.

SEVDALINKA

Deset dni so bili v kasarni brez vsake lepe misli, brez vsakega diha zunajnega sveta, brez svete maše, vkovani v temne okove »remca«,¹¹ ki nič ne ve in nič vedeti ne sme. Čudno veliko sprememb se je zgodilo v teh dneh. Naučili so se korakati paradni korak, pozdravljanja, ki ga ne bo nikoli pozabil, šteti zvezde na ramenih, poslušati, če jim je še tako neumen kaplar kaj v glavo vtepal, molčati, požirati grenke in prositi za vsako malenkost. Vsega tega niso bili vajeni, zato jih je vsako podrejanje bolelo. Največ pa so lenarili v ozračju, ki ni spodbudilo nobene lepe in pametne misli. Tako so živeli iz dneva v dan.

Kotel za hrano je bil umazan, vsak dan so se mu bližali z isto disciplino –»pravac za hlebac«¹² in še »pravac za kazan«¹³. Gnani so bili kot ovce v vrsti po dva in dva. Molitev sta na povelje izvajala enkrat pravoslavni, enkrat katoliški vojak. Potem so v gosjem redu šli pomivat porcije in sklede v kuhinjo, ki je bila polna muh in ščurkov, da jim je kar v trebuhu gomazelo. Nato so šli nazaj v sobe, kjer je bral brevir, sledili so razgovori, debate, tarokiranje; karte je s seboj prinesel p. Kalist. Pri taroku so nalagali podoficirje, da to niso navadne igralne karte, ker je bilo kartanje pri vojakih strogo prepovedano. Od pete do sedme ure so imeli vedno na programu petje v njihovi sobi. Vošnjakov tenor, Breznikov bariton in Langerhozov bas, so

11 Remac – vojaški novinec – Rekrut.V: Dr. Janko Jurančič. *Srbohrvatsko-Slovenski slovar, 2. razširjena izdaja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1972, 960.

12 Smer za kruh.

13 Smer za kotel.

bili glasovi, da je še upravnik bolnice večkrat postal pod njihovim oknom in poslušal. Ti vojaški večeri s pesmijo so se jim za vedno vtisnili v spomin.

Kadar se mu zvečer ni ljubilo spati, je naročil bosanskemu ciganu, ki je spal poleg njega, da mu je zapel uspavanko. Sevdalinko, ob kateri je hitro zaspal.¹⁴ Fant je tako občuteno pel, da se je zraven jokal. Zidanje Skadra na Bojani, Pašino slovo v Istambul, Crven fesić, Golubice bela ...

Golubice bela,
što si nevesela?
Kako ne bi bila
jadna ne vesela,
kad moj golub leti,
od jata do jata
i on grli in ljubi
golubice bele,
moje drugarice ...

Golubane beli,
kad ćeš doći k meni?
Golubice bela,
nemoj tugovati!
opet će se golub
natrag da se vrati...

Žabkar mu ni zameril, če ga je potem, ko je zapel vse pesmi, ki jih je znal, zbudil in ga vprašal, če je zadovoljen in če je bilo lepo. Kadar je pel Crven fesić, se je tako razvnel, da ga je moral miriti. Vedel je, da mu je »srce pelo z usti« in da je imel pred očmi svoje dekle Bosiljko ...

¹⁴ Sevdalinka, bosanska muslimanska ljubezenska pesem.

Nenehno pa jih je jezilo, ker niso smeli maševati. Dejali so jim, da pred prisego sploh ne smejo v mesto. Smeli so samo na »Slavo«¹⁵ v okviru kasarne v Garnizonu »Vozarskega polka«. Pop, katoliški duhovnik, in muslimanski Hodža, so opravljali obrede. Začel je tisti, katerih vernikov je bilo več.

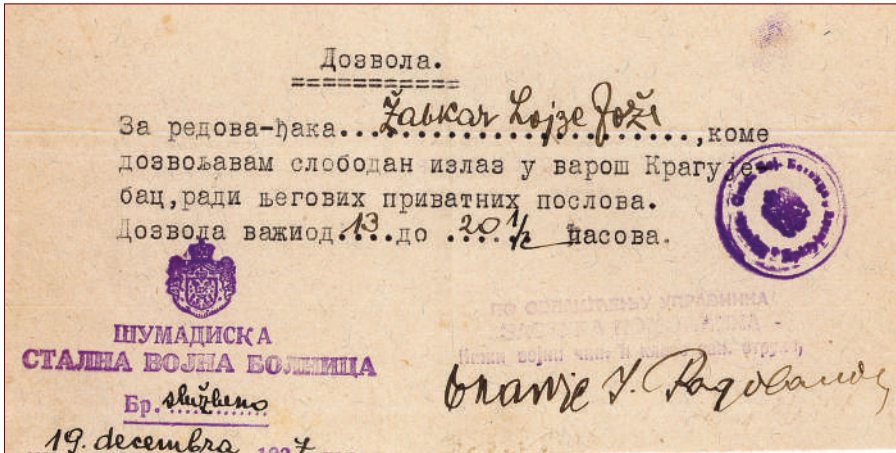
Deseti november je le prišel. Gnali so jih k zaprisegi v bližnjo cerkev. Vojaški duhovnik g. Anton Ronko jim je navdušeno govoril o vojaški zvestobi, resnosti prisega, žrtvi za državo itd. Vsi so ga napeto poslušali. Zunaj dvorišča, pred prosvetno dvorano, so jih fotografirali. V Park Hotelu so zajtrkovali. Popoldan so imeli od ene do osme ure prvič dovoljenje, da so smeli svobodno v mesto. »Dozvola za slobodan izlaz u varoš« s komandirjevim podpisom. G. Ronko jih je vse povabil zvečer k Milošu v kolonijo »Pri lepem razgledu«, kjer so jedli »šumadinsko kajgano.«¹⁶ Peli so pesmi in bili veseloga razpoložena. Pozno zvečer so peli generalu Martinoviću podoknice. Prvič v življenju je jedel »koljivo«,¹⁷ sladko in kolač itd. Minilo je prvih štirinajst dni vojaščine.

15 V srbski Cerkvi se je utrdila navada, ki sega v same začetke srbske vernosti, da vsaka družina vsako leto obhaja krstno 'slavo' – praznik družinskega zavetnika in spomin na krst prednikov. Med najpogostejšimi družinskimi zavetniki so sv. Nikolaj, sv. Jurij, sv. Dimitrij, sv. Mihael, sv. Janez Krstnik. Obred 'slave' vodi duhovnik, ki blagoslovi slavski kolač s posebnimi molitvami in ga razreže. Med obredom mora biti prižgana slavska sveča. Obred spremljajo pesmi, čestitke, zdravice. Duhovnik se ob tej priložnosti seznani s člani družine. Krstna 'slava' je dolga stoletja pomagala ohranjati vernost med pravoslavnimi Srbi. Srbska krstna slava – del svetovne kulturne dediščine, Edinost in dialog Unity and Dialogue, letnik 69, leto 2014, številka 1–2, 189–193.

Dostopno na: <http://www.teof.uni-lj.si/uploads/File/Edinost/69/190-194.pdf>

16 Umešana jajca.

17 'Koljivo', kuhana zdrobljena pšenica, pomešana z medom in orehi.

Slika 8:

Dovoljenje vojaku Jožetu Žabkarju – Alojziju za prost izhod v mesto Kragujevac zaradi njegovih osebnih zadev. Dovoljenje velja od 13. do 20.30 ure. Šumadinska stalna bolnica, 19. december 1937.

Slika 9. Prvi z leve Jože Žabkar – Alojzij v Kragujevcu, 1937/38.

VOJAŠKA PRISEGA

Žabkar opiše vojaško prisego kot slovesno obljubo, ki je dana v imenu božjem, kot najbolj vzvišena in svečana obveznost, da hoče vojak svojo dolžnost izpolniti ne glede na žrtve, potrebne v ta namen. S prisego se vojak zaveže, da bo poslušen, zvest in vdan svojemu kralju in svojim predstojnikom. Domovini se zaobljubi, da jo bo branil s svojim življenjem, svoji vojaški zastavi pa se zaobljubi, da je ne bo nikdar zapustil ali se ji izneveril. S prisego kliče vojak Boga in svojo vest za pričo, da govori resnico, svojo čast in življenje pa zastavi kot poroštvo dane obljube. Prisega se pred duhovnikom, kot posrednikom med Bogom in ljudmi: pri sv. Evangeliju in križu, kot znamenjih, ki ga bosta navajala in spremljala k izvrševanju dolžnosti: pred zastavo, kot vojaško svetinjo, ki predstavlja kralja in domovino, katerima vojak prisega.

»/Pravila službe, t. 55. 56./«

Prisega (zakletva) kakršno vsak vojak ob nastopu službe priseže, se glasi:

Jaz, (ime in priimek), prisegam pri vsemogočnem Bogu, da bom vrhovnemu poveljniku oboroženih sil, kralju Jugoslavije Petru Drugemu, vedno in v vseh okoliščinah biti zvest, z vso dušo predan in pokoren, da se bom za kralja in domovino pogumno boril, da vojaško prisego nikdar in nikjer ne bom prelomil in da bom ubogal vse ukaze nadrejenih starešin in jih zvesto izvrševal. Tako mi Bog pomagaj!¹⁸

Enkrat izrečena prisega velja za ves čas trajanja vojaške službe. /t. 372./

18 Vojaška prisega v srbsčini se je glasila takole:

„Ja, (ime i prezime), zaklinjem se svemogućim Bogom, da ću Vrhovnom zapovedniku sve vojne sile, Kralju Jugoslavije Petru Drugom, svagda i u svim prilikama biti veran, svom dušom odan i poslušan, da ću se za Kralja i Otadžbinu junački boriti, da vojničku zakletvu nigde i nikada neću izneveriti i da ću sve zapovedi svih pretpostavljenih mi starešina slušati i verno izvršavati. Tako mi Bog pomagao!“

Vojaki – rekruti so vojaško prisego izrekli kolektivno, v postroju (po verski pripadnosti), pred duhovniki vseh verskih skupnosti. Podrobneje o vojski Kraljevine SHS/Jugoslavije v knjigi: Bjelajac, Mile. Vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije 1922–1935. Beograd: Institut za noviju istoriju, 1994.

SVETA MAŠA PRI VOJAKIH

Šele 13. novembra 1937, na god svetega Stanislava, je smel prvokrat maševati. Najbolj ga je bolelo in tudi vse ostale, da je bil štirinajst dni brez svete maše oziroma ni mogel maševati. Čim bolj so se trudili, da bi smeli maševati, tem bolj so se jim postavljale različne ovire. Vse so si morali kupiti sami: vino za sv. mašo, sveče, purifikatorije,¹⁹ lavabo robčke, amikte²⁰ itd. Le star obrabljen mašni plašč in že čudno zdelan kelih²¹ jim je prepustil g. Župnik Vinodolac, ki je bil sicer velik revež, a dober po srcu. Šumadincem je bil v želodcu, vernikom pa dober pastir, ki se je zanje res veliko žrtvoval. Imeli so revno cerkvico, kapelo, utesnjeno zakristijo in samo en oltar. Kar ob steni so si naredili še en prenosni oltar, da so se lažje zvrstili. Osemnajst duhovnikov je moralo od petih do pol osmih odmaševati pri dveh oltarjih. Drug drugemu so ministrirali in vmes molili brevir. Pri tem so hiteli, da niso nikoli zamudili svojega dela v uradih. Ljudje so radi prihajali k njihovim svetim mašam. V adventu so imeli tudi zornice.

Seveda je bilo vse drugače kot doma v Sloveniji. Po dolgem času so si izvojevali vso svobodo: smeli so svobodno v mesto, maševati, iti od poldne do dveh v mesto in prav tako zvečer za večerjo. Tako so lahko hodili tudi k večernicam, tudi »visitatio Sanctissimi«²² so večkrat napravili.

Njihovo vojaško življenje je potem postalo povsem drugačno. Pomagali so spovedovati vojaškemu duhovniku kot tudi župniku. Spovedovali so za gimnazije, za ljudske šole, vojake itd. Bili so dušni pastirji. V svoje zabeleške je takrat zapisal prednosti, ki so jih imeli duhovniki pri vojakih:

19 Beli laneni robček za brisanje keliha v času maše. V: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, ur. Anđelko Badurina. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, Kršćanska sadašnjost, Institut za povijest umetnosti, 1979, 495.

20 Platnen prtič, ki pokriva pri maši duhovnikov vrat in ramena. V: Prav tam, 111.

21 Kelih je posoda z dolgim pecljem namenjena za pitje. V kršćanstvu je kelih posoda za vino, ki pri evharistični daritvi pomeni navzočnost Kristusove krvi. Prav tam, 313.

22 Obisk najsvetejšega.

Naredjenje Min. Vojske i Mornarice Dj. br. 26.720/34. 4. jan 1935. Vojni list: Tačkaka 3 pod a) čl. 49. Zakona o ustrojstvu Vojske i Mornarice: grupirani po vjeroispovesti magde će ostati samo, dok ne završe najnužniju vojničku obuku. Za to vreme imaju biti u vojničkom odelu ali se neće brijati ni šišati ako to po svojim vjerskim obredima ne smeju činiti. Po završenoj vojnoj obuci redove djake rasporediti po vojnim bolnicama izvan dotadašnjeg garnizona ... Da se ne upotrebljavaju na službe, dužnosti i radove koji ne dolikuju njihovom sveštениčkom zvanju ...

Ministar V. i M.: Petar Živković. F. Br 22, 910 od 8. nov 1935. in Dj. Br. 16.672. z dnevem 15. avgusta 1932.²³

Slika 10. Skupinski portret vojakov z vojaškim duhovnikom, Žabkar stoji v tretji vrsti peti z leve, za duhovnikom v črni obleki.

23 720/34. 4. jan. 1935. Vojaški vestnik: 3. a) točka 49. čl. Zakona o organizaciji vojske in mornarice: razvrščeni po veroizpovedi kjerkoli bodo ostali, le dokler ne opravijo najnužnejšega vojaškega usposabljanja. V tem času morajo biti v vojaški obleki, vendar se ne bodo ne brili ne strigli, če jim tega ne dovoljujejo njihovi verski obredi. Po končanem vojaškem usposabljanju naj se vojake–dijake namesti v vojaških bolnišnicah izven dotedanjega garnizona... Naj jih ne uporabljajo za službe, dolžnosti in dela, ki ne ustrezajo njihovemu duhovniškemu poklicu... »Minister V in M.: Petar Živković. F. št. 22, 910 z dne 8. nov. 1935 in Dj. št. 16.672 z dne 15. avg. 1932.«

VOJAŠKI GOSPOD DUHOVNIK

Posebej dober vtis je na Žabkarja naredil gospod Tone Ronko, ki je bil nekako njihov duhovni vodja pri vojakih. Žabkar ga je imel rad, čeprav ga je Ronko nekajkrat tudi »pošteno prijel.« Na Sokolski ul. 3. so ga večkrat obiskali. Ob črni kavi, pri čaši vina ali ob skodelici šumadinskega čaja, tudi pri torti za Štefanovo, so zapeli. Vodil jih je v kolonijo in seznanil z dobrimi ljudmi. V njegovi družbi so pozabili na kasarno in na vse sitnosti. Gospod Ronko jih je ščitil in zagovarjal. Organiziral je tudi pevski zbor. Če je bilo treba, je posredoval pisno ali telefonsko, in tudi okregal jih je pošteno, če so ga kje kaj polomili, oziroma imeli premalo vojaškega duha. Božičnica in polnočnica sta bila lepa dokumenta katoliške zavednosti. Ko so ob novem letu prišli iz počitnic in so jih prekomandirali, jih je navduševal, kako lepo bo v Kruševcu.

Ko je Žabkar odhajal iz vojaške službe, ga je šel obiskat v Kragujevac. Žal je bil Ronko takrat nekje na potovanju in se mu ni mogel tudi osebno zahvaliti za vse dobro, kar mu je storil. Imel ga je namreč za dobrega svetovalca in prijatelja, tako pri vojakih v Kragujevcu kot tudi v Kruševcu. Ob tem je Žabkar zapisal: »Naj mu Bog vse povrne, kar mi je dobrega in koristnega storil!«

Med služenjem vojaškega roka je Žabkar napisal vrsto pesmi, v katerih je opisoval tudi vojaško življenje. Dvajsetega novembra 1937 je v Kragujevcu napisal:

Kosilo

V vrste so trudne vojake nagnali:
Desno ravnaj se so strogo ukazali.
Drug se za drugim počasi vrste,
prazno v želodcu vsakemu je.

Vsi na ukaz so se hitro odkrili,
glasno molitev vsakdanjo molili.

»Pravac za hlebac« so vsi začutili,
k oknu po kruh so jo hitro zavili.

Dva sta na kolcu »kazan« prinesla:
Gredo po vrsti s skledo v roki,
narednik hladno vsem ukazuje,
v vsake besedi mater jim psuje.

»Potiljak drže brzo zauzmi!«
S »porcijo« vsakdo h kosilu se sili,
bogme, kot ovce krog vode v koritu,
zadnji vojak se še najbolj mi smili.

»Porcijo svaki da pere!«
kaplar na glas se za mizami dere.
Čorbo pojedli so vsi s slastjo,
žejo gasili so z hladno vodo.

Tiho odšli so nazaj v kasarno,
hitro mladina, stari nemarno.
Boga smo hvalili v sobi ves dan,
na postelji svoji je vsakdo zaspan.

Pustost vojaška pa tone v večer,
v srcih stoterih vstal je nemir:
daleč doma se spominja me mati!
O, da bi mogla roke mi dati ...

Slika 11: Vojaško kosilo

Na straži

Tiho noč beži mimo kasarne:
Svetli hodniki zadevajo vanjo
kot prameni luči
temne oblake.

Ura na steni brzi v sekundah počasi:
Rezko odbija se v mraku
tiktakanje njeno,
kot moje ni prazno srce nobeno.

Suh se odlamlja kašelj iz sobe;
dvajset zastruplja slabotnih ljudi,
dvajset vojakov okužil bo jetični,
sredi tišine prečutih noči.

Sam sem na straži požarni:
Čemu sem pokonci, o da bi vedel!
trd mi korak je na trdem betonu,
v žepu roke so kot kosi ledu,
sobe krog mene so polne smradu.

Čakam na smeno in štejem minute.
Dolge kot večnost so zame prečute.
Čakajo z mano vsi udi počitka:
Joj, kako služba vojaška je bridka!

Slika 12: Neznani vojak pri stražarnici.

PISMA IN RAZGLEDNICE

Kmalu po prihodu v Kragujevac je začel prejemati pisma in razglednice s pozdravi in novicami, zanimivimi in nezanimivimi. Brat, ki je bil v »osmi šoli«, mu je kar privoščil, da je šel daleč na jug, da bo videl, kako se godi našim fantom, ki pridejo doli »vojaško suknjo nosit«. *»Vse je za silo, samo svoboden nisi,«* mu je pritrjeval. Za tiste, ki so navajeni svobode, je res težko pustiti se vkleniti v ozke vezi.

Bogoslovec Tone Vukšinič mu v pismu 3. novembra 1937 trdi, da ima smolo, ker mu komandira Cvetković. Daje mu nasvet, naj se javi »na lekar-sku«, da mu ne bo treba »vežbati«. Super revizijo bo sicer težko dosegel, če pa jo bo, bo čez 14. dni že v Ljubljani. Piše mu tudi, da je zlasti slabo mesto na »Prijemnom odelenju«, najboljšo pa v »Invalidskem sudu« in na »Diviziji.« Hrano naj si dobi v mestu v hotelu »Talpara«, in sicer na bloke. Na koncu mu v pismu pove, da bo lahko veliko lenaril, vse pa je odvisno od sreče. Očitno se je Žabkar hotel izogniti vsaj delu vojaščine, ko zapiše: *»Seveda ni bilo nič z apicitis,²⁴ ne s srčno napako, čeprav je po čl. 3. t. 6. možnost bila morda dana?«*

Lado Lenček je vedel, da ima na jugu veliko časa. Zato ga je v pismu rotil, da mu mora kaj napisati za njegovo misijonsko zbirko, ki jo bo izdal za božič. Hotel je imeti zborna deklamacijo: »Zvezda z Vzhoda«. Želel je tudi takojšen odgovor in čim več rokopisov.

Sestra prednica iz Metlike Felicita, mu je v pismu poslala Miklavža. Najbolj ga je razveselila, ko mu je poslala mašno perilo, da bo imel s čim maševati – do sedaj mu je robec služil za purifikatorij, brisača za amikt itd. Sestra Cecilia pa se mu zahvaljuje za voščila in mu piše prisrčno ljubeznivo pisemce. Florjančičev Mirko iz metliške hiralnice pa mu neprestano pošilja pozdrave.

24 Vrsta bolezni.

Šestnajstega novembra 1937 mu Ivan piše dolgo pismo. Opiše mu razne razmere v Ljubljani, predvsem pa predavanje E. Kocbeka na temo: »Kako naj se bojujemo proti komunizmu.«²⁵ Antikomunizem razširjajo kapitalisti ter hočejo izrabiti krščanstvo v svoje namene. Mi pa se moramo približati čimbolj Kristusu in ne držati ne z enim ne z drugim itd. Kmalu po teh besedah se je vnela debata in dr. Ehrlich je zahteval z mladci vred, da mora predavatelj nehati in preklicati svoje zmotе.«²⁶

Oče mu od doma piše, da se ga vsi spominjajo, nima mu pa kaj poslati za Miklavža, samo svoj koledar. Vsako pismo, ki ga prejme od doma, je polno ljubezni in skrbi. Lojzka se mu oglašja iz Komne, kjer je sezona za smučarje in pravi, da ima dosti višinskega zraka ...

F. Salmič mu je napisal dolgo pismo sedmega decembra 1937. Salmič je zaposlen v Vajeniškem domu, ki je, kot piše, močno nezorana njiva. Skupaj z Leonom in Metodom je zastavil vse sile, da se zadeve uredi zlepa ali zgrda. Glavne »gavnerje« so odslovili, nekatere začasno, da so se zunaj streznili in se spokorjeni vrnili nazaj. Narediti fante za notranje prepričane katoličane, to je težka naloga itd.

Dekan P. Bitnar mu je poslal brevir, ker ga še ni prejel iz Metlike. Iz Metlike je sicer prejel veliko pisem, kjer ga tudi nestrpnost čakajo, da se vrne od vojakov. Ob tem Žabkar ugotavlja, da bo Sv. birma 22. maja 1938, ko bo že doma v Metliki.

Tone Vukšinič mu je iz lemenata²⁷ poslal kar dosti čtiva: Vzajemnost, Mentor itd., saj je dobro vedel, kaj vse intelektualec pogrēša pri vojakih. Kritiziral mu je razmere v slovenskih revijah, jezen je bil na *Dejanja*. »Enteerecheidung je marksistična revija, ki jo posnema ta naša mlada revija,« je zapisal. Vukšinič mu kmalu napiše novo pismo, v katerem sporoča, da je semeniški vodja prepovedal revijo *Dejanje* v lemenatu.

25 Edvard Kocbek (1904–1981), slovenski pisatelj, pesnik in politik

26 Ehrlich Lambert (1878–1942), slovenski teolog, etnolog in politik.

27 Bogoslovje, semenišče.

Maturantka Ivanka Madžaričeva mu piše dolgo pismo in poroča novice iz »centrale«. G. Tomšič je premeščen v Plevlje, kjer bo v civilu služil vojsko, hodil v šolo, maševal in »vdihaval zrak v rodnem mestu pokojnega patriarha Varnave«. ²⁸ Tomšič se je Žabkarja spomnil za god. Iz Plevelj mu je napisal: »Bog Te ohrani zdravega in čilega do 1. maja, da boš ponos in dika jugoslovanske vojske.« Istočasno se je čudil, ker ga ni nič obiskal v Plevljah, kjer je bil profesor na gimnaziji in učitelj v ljudski šoli. Žabkar zapiše, da se je Tomšiču najboljše godilo. Imel je sijajno družbo, tako med katoličani kakor med pravoslavniimi.

Slovenska mlada pesnica Marija Brenčič mu je poslala svoje pesmi: »Spev tihe doline«, ki jih je v kasarni z veseljem bral.

Rajner Erklavec, župnik iz Semiča, mu je sporočil, da bodo kmalu spomladi začeli rušiti staro župnišče, novega bodo naredili že do jeseni 1938. Zaželel mu je tudi »veliko zdravja in obilo sončnega vojaškega humorja ter čim prej veselo snidenje!«

P. Pavel ga je prosil, da bi mu kaj napisal za »Mlado moč«. Številka (če bo seveda izšla?) izide za Veliko noč. Za pustni torek so študentje v konviktu naredili zabavo. Kleriki niso aktivno sodelovali. Igrali so Nušičevo »Sumljivo osebo«. Petega marca pa v Frančiškanski dvorani pod pokroviteljstvom češkega konzula Minovskega igro »Štirje poročniki«. V Sv. Miklavžu je bila ukradena monštranca in ciborij, ki so ga dobili nazaj.

KRUŠEVAC

Po novem letu 1937/38 je bil Žabkar poslan v Kruševac na služenje vojaškega roka v vojaško bolnico. V srbski narodni pesmi, ki jo je bral v gimnaziji, je prvokrat slišal za Kruševac, nekdanje prestolno mesto Srbije, kjer je »stoloval«²⁹ slavni car Lazar. Niti od daleč si Kruševca ni predstavljal takega, kakršnega je videl v resnici. Opisal ga je kot navadno srbsko

²⁸ Srbski patriarh Varnava (1880–1937) je bil 40. patriarh Srbske pravoslavne cerkve od leta 1930 do 1937.

²⁹ Stolovati – imeti stalni vladarski sedež.

mesto, kakršnih je dosti na jugu. Malo mestece se je vgnezdilo med reki Moravo in Rasino, ki je začelo šele tedaj, v povojni dobi, dobivati značaj pravega mesta. Pojavile so se tovarne, predvsem v okolici, kjer je bila že prej močna industrija. Pod zemljo so zgradili novo tovarno za izdelovanje več vrst strupenih plinov, razstreliva in podobno. V bližini se nahaja znani vojni-tehnični zavod »Obiličevo«, kjer je poleg tovarn in smodnišnic tudi vojaška šola za obrtnike-strokovnjake. Učenci se imenujejo »pitomci« in nosijo svojo vojaško uniformo. Delavci so umazani, sicer pa dobro služijo v državni tovarni za orožje. Zaslužijo 950.-Din mesečno za družino in še zase. Pijejo malo. Stanovanje ni drago, hrana tudi ne, samo obleka stane. Življenje je še kar dobro.

Ulice so po večini brez kamenja, nekatere so »kaldrmisane«³⁰ še od časa carja Lazarja, ki je nekoč tu »rezidiral.«³¹ Prehajajo pa v vas in na polje, tako da ne opaziš, kdaj si prešel iz umazane v še bolj umazano predmestje in na kmete. Zanimivost srbskih mest je, piše Žabkar, da ima vsaka hiša svojega psa. Tudi po več, ki so seveda brez pasme, navadni pocestni mešanci, grdi, da jih težko gledaš in si vesel, če jih potolažiš.

V predmestju Kruševca živijo reveži ali pa cigani. Pred vsako hišo je kup otrok, na kratek konopec privezan pes, na oknih visijo cunje. Vabijo tudi dekleta, ki imajo zato »premalo obleke na sebi, da njih meso bolj vabi in mika.« Mehke gladke roke ciganov te prosijo milodarov. Če želiš, ti sredi ulice zaigrajo vsako pesem in če jih ne odženeš, te spremljajo še domov in te oberejo do zadnje pare. Sicer pa cigani obkoljujejo s svojimi razdrapanimi kočami in šotori celo mesto. Po cele dneve in noči igrajo na violino po »kafanah«, gostilnah in križpotjih. Oni vedo za vsako »Slavo«, pogreb, poroko in nikjer jih ne manjka. So pa nekateri pravi umetniki. Žabkar jim je že v Kragujevcu novembra 1937 posvetil pesem:

30 Makadamske.

31 Imel rezidenco.

Šumadijski cigani

Sedijo na pragih in pipe kadijo:
Poslali so v mesto ciganke,
da prosijo darov na trgih,
in ure in ure v izložbe strmijo.

Ko noč se na ulice blatne uleže,
vzamejo gosle in gredo v gostilne,
gostom do jutra radi igrajo,
nehati prosit nikoli ne znajo.

Bivajo sami v svojem predmestju:
hiše s plotovi so vse zagrajene,
nizke in skromne so vse
brez kužka med njimi nobene.

Osvajajo mesto v obroču železnem,
zdravi in močni živijo pošteno,
prodaja za pare med njimi
dekle se nobeno.

Med njimi trgovci so tudi bogati,
varajo tujce kot svoje domače,
so dobri vojaki in zvesti državi,
a zvesti najbolj so ciganski naravi.

Nadalje Žabkar navaja, da je cerkva v južnih mestih malo. Zidane so v tipičnem pravoslavnem slogu in največ samevajo prazne. Pokrajina okoli Kruševca se mu zdi dolgočasna, ozadje mu je bolj slikovito. Na zahodu je namreč gorovje Kopaonik, ki je od maja pokrito s snegom in kamor hodijo smučat Beograjčani. Visoke gore so proti Nišu, z gozdovi porasle pa proti severu čez Moravo. Polje je rodovitno s pšenico, koruzo in krompirjem. Ogromne količine zelja rastejo okoli mesta in tržnica je vsak dan, pozimi in poleti, preobložena »*sa kapusom, paprikom, lukom itd.*«

Zelo lep pa je kolodvor, samo dostop do njega je velik problem, še posebej, kadar je deževno vreme. Takrat le z vozom lahko prebredeš velike luže.

Blato je kakor smola, ki se kot klop drži kože in čevljev, ki jim Srbi pravijo »cokule«.

Ko je Žabkar v Kruševcu izstopil s svojimi kovčki z vlaka, ga je obkolil trop nosačev in voznikov, ki so z njim barantali, kdo ga bo ceneje vozil. »Gospodine, da mi platite samo jednu banku, ja ću da Vas odvezem, kud god očete!« Žabkar pa: »Nemoj me dirati! Ja uopšte neću, da se vozim. Idem pješice!« Drugi mu je ponujal poceni prenočišče v »kafani, gde ima najlepše pjevačice«. Ko se je znebil sitnežev, mu je potegnil kovčke iz rok majhen dečko in jih nesel na svoj voz. »Gospodine, ja Vas vozim za polovinu banke!«³² Šel je za njim, sedel v dokaj udoben voz in že se je peljal po »kaldrmi« v mesto in dalje v Vojno bolnico. Na vsakih nekaj hiš je bila »kafana«, gostilna, hotel, čevapdžinica, pekarnica. Vse hiše in lokali nosijo imena po različnih evropskih mestih, rekah, gorah in različnih znamenitostih. Vse življenje se ob lepem vremenu dogaja zunaj pred gostilnami.

VOJNA BOLNICA/APOTEKA

Zavili so iz mesta in po niški cesti dospeli do vojašnice Cara Lazara. Še nekaj korakov in stal je pred Vojno bolnico. Dežurni podoficir ga je pustil čakati s tovarišem Breznikom celo uro pred vrati upravnika bolnice. Potem so ju sprejeli in vprašali, po kaj sta prišla. »Da služimo vojsko!« je na kratko pojasnil! Upravnik ju je pogledal izpod namršnenih obrvi in oba po predstavitvi prav po pravoslavno prijazno pozdravil. Brez dolgih stavkov je Žabkarja nastavil v apoteko v službo k poročniku Petru Djodjeviću, Slavka pa v ambulanto. Dela ni bilo nobenega, časa na pretek, naredniku, poročniku in majorju sta tako pomagala »zabušavati«. Čas mora nekako miniti. Čudovit dolgčas v teh pustih prostorih, kjer se zdravi nekaj bolnikov. Komandira in Bogu čas krade upravnik, ki je vse prej kakor ljubezniv mož,

32 »Gospod, če mi plačate samo en krajcar, vas odpeljem, kamor želite!« Žabkar pa: »Pustite me! Nočem se voziti. Peš grem!« Drugi mu je ponujal poceni prenočišče v »gostilni, kjer so najlepše popevkarice«. Ko se je znebil sitnežev, mu je potegnil kovčke iz rok majhen dečko in jih nesel na svoj voz. »Gospod, jaz vas peljem za pol krajcarja!«

kakršnega potrebujejo bolniki vojaki. Tisti, ki so ostali v kasarni, pa so imeli vedno dovolj dela.

Slika 13. Pred apoteko v Kruševcu, Žabkar stoji v sredini, 1938.

Bolnica je imela 30 postelj, ki so bile zasedene samo takrat, ko so prišli rekruti, ali če se je pojavila kakšna epidemija in podobno. Vse so zdravili z aspirinom, kininom, saridonom, kalcijem in obliži. Delali so recepte za družine častnikov in podčastnikov, delili tudi »bolnim oficirjem zdravila za njih specialne bolezni«. Prepisovali so vse mogoče inventarje, zapisnike, poročila, rasporede, dnevnike, akte in kdo ve kaj še vse. Vsak dan isto. Zvečer so vse to nosili v podpis nadrejenim ali pa na pošto. To je bila tudi priložnost za brezskrbni odhod na promenado, sprehod v park ali kam drugam.

V bolnici je bil mali bog narednik. Komandiral je po svoje in držal z vojaki. Ker je imel neko kmečko dekle v Bivolju, je vedno zahajal k njej. Zato je bil v bolnici le tisti čas, ko je bil tam tudi upravnik. Komisar bolnice je bil Črnogorec Ivan Vlahović, navihan kakor sam vrag, drugače pa dober. Večkrat so tudi njega potegnili.

Zdelo se mu je, da bo od dolgega časa ponorel v vojaškem pustem razpoloženju. Čakal je na boljše čase. Vsi so ga gledali debelo, tudi bolničarji

so mu le strahom kaj povedali. Opazoval je kakšno hrano so dobivali vojaki, špinača je bila dolga pol metra, zelje sesekano s sekuro, kruh pa je bil dober.

So se pa že takoj prvi dan javili pri naredniku – vodniku Franju Jergoviću na Jug Bogdanovi ulici 32. Gospod jih je silno prijazno sprejel. Bil je tajnik Cerkevne občine, ki je imel pri sebi shranjene cerkvene stvari, vse potrebno za svete maše itd. Kar v njegovi sprejemnici so naredili oltar in na njem vsak tretji dan maševali. Tudi ljubezniva gospa soproga in mala Andrejka in Mirko so jim takoj postali najboljši prijatelji. Veliko veselih ur so vsi, ki so bili na službi v Kruševcu, preživeli pri njih. To so bili: Metod Rupar, ki so mu pravili »Dobri vojak Švejck«, Franc Kranjc, ki je delal z Ivanom Koresom in Ruparjem na Vojnem okrogu, Slavko Breznik in seveda Žabkar, ki so mu pravili pesnik.

To je bila peterica slovenskih fantov, ki so v kasarni štiri mesece živeli skupaj kakor bratje. Ni bilo obiska, poti v kino ali v gostilno, da ne bi bili vsi skupaj. Hodili so na sprehode, v park in čez most na reki Rasini. Veliko so peli pri Lipuževih na ulici Cara Lazara 3, pri dr. Gordjenku, pri Jergovičevih, v Obiličevu pri podpolkovniku Žabkarju in še drugje. Žabkar zapiše: *»kdo naj bi v eni sapi vse dobre duše naštel.«*

Prvi dnevi vojaške službe v Kruševcu so bili določeni za ogledovanje mesta. »Vašari«³³ vsako soboto so jih še najbolj zanimali. Ulice so bile polne živine, svinj, ovac, puranov, voz in ljudi na njih. Vmes so bili cigani, malo tujcev, veliko vojakov, ki iščejo zakotno gostilno, kjer lahko brezskrbno pijejo, se zabavajo in »vse kar hočejo za denar dobe. Čast (dekle) po 10 ali 20. dinarjev«. Ko je šel Žabkar zvečer v mesto, se je skoraj z revmatizmom v roki vrnil domov. Samo salutiranje! Če samo enega častnika ni pozdravil mu je ta že grozil, kot da je storil zločin proti zaščiti države! Narednikov in podnarednikov navadno niso pozdravljali!

Rad je hodil v mesto, navadno samo zato, da je lahko opazoval življenje, ljudi, živali, bral je napise na trgovinah, se smejal umazanim kupčijam,

33 Sejmi.

ki jih zganjajo po nekaterih lokalih. Včasih je pil črno kavo, če ni slučajno videl, kako jo kuhajo. Jesti se ni upal, ker ni nikomur zaupal.

Največja skrb jim je bilo maševanje. Toda kje? Nikjer nobene katoliške kapele, kaj šele cerkve. Nekaj časa so, kot že omenjeno, maševali v privatni sobi g. Jergoviča. Potem so našli lokal, v katerem so včasih prodajali kruh in sočivje, ker pa je bil vlažen, so se izselili. Za ta prostor so plačevali 150 Din najemnine. Počistili so tla in stensko umazanijo pokrili s papirjem. Oltar so naredili iz navadne mize, kjer so prej klali jance in sekali teletino. Mizo so pognili z vojaško rjuho, nanjo pripeli prt in postavili dva steklena svečnika, na steno pa sliko Matere Božje, ki jo je dala gospa Lipuževa in oltar je bil gotov! Maševati jim je bilo prepovedano.

Upravnik bolnice si je na vse načine prizadeval, da bi Žabkarja kdaj zasačil, ko bi šel brez dovoljenja ven iz kasarne. Grozil mu je s štirinajstimi dnevi zapora, če bi se le kdaj drznil kršiti ta »čudoviti vojaški red!« Pa mu ga ni nikoli uspelo dobiti. Žabkarju se je zdelo preneumno, da bi se dal »nadmudriti« takemu modrijanu. Kadar ga je prav pošteno potegnil in ga vlekel za nos, mu je upravnik vse verjel.

Nekaj časa je bil tudi vojaški duhovnik in tedaj je smel nositi svojo duhovniško obleko. Talar s križem je Šumadincem izredno imponiral. Polkovnik ni vedel, da je njegov križ samo redovno znamenje. Zato je vprašal kapetana: *»Ma kažite mi g. kapetane, kako da ima ovaj mladič več toliki orden?«*³⁴ Podobne zanimivosti so se mu dogajale tako v Kragujevcu, kot v Kruševcu, kjer je užival tudi razne ugodnosti: druženje v oficirskem domu, obiskovanje najboljših restavracij, sprehode po promenadi, v bolnici je imel veliko prostega časa ...

34 »Povejte, g. kapetan, kako da ima ta mladenič že tako visoko odlikovanje?«

MAŠEVANJE NA PROSTEM

Kako je maševal za vojake na prostem? Enostavno. Vzel je mizo, kjer so prej jedli poparo³⁵ za »zajutrek«³⁶, jo pogrnil z navadno rjuho, nanjo dal namizni prt in dva svečnika. Ker ni imel križa, je snel svoj križ s talarja in ga postavil na sredino oltarja in maševal. Da mu veter ni odnesel hostije, jo je napol pritrdil s kelihom. Vojak, ki mu je ministriral, je sveče sproti nažigal do konca svete maše. Častniki so pred oltar razvrstili vojake v velik kvadrat. Navdušeno jim je pridigal, da se je sam sebi čudil. Govoril je napol srbsko in napol hrvaško in vsi so ga razumeli.

Delil je tudi druge zakramente. Krščeval je kar v sobi. V Obiličevem je pri Žabkarjevih krstil malega Jožka, v Bivolju pa je malo Mileno krstil kar v spalnici. Spovedoval je v parku, na cesti, v kasarniškem krogu, v svoji sobi. Poročali so z župnikovim dovoljenjem v »kapelici«. Pogrebi so bili revni.

Enajstega aprila 1938 je komandantu mesta Kruševac podal raport na podlagi katerega je dobil dovoljenje za sveto mašo na Veliko nedeljo.

V originalu se dovoljenje glasi:

Na Uskrsnu nedelju bit će sveta misa za sve katoliške oficire, podoficire i vojnike u 8. sati u ovoj kasarni!

Istotako bit će sveta misa i na Uskrsni ponedjeljak u 8. sati.

Neka se svi katoliški vojnici upute na določeno mesto, koje odredi Komandant mesta.

Čitat će svetu misu gospodin redov-sveštenik Alojzij Žabkar, koji je na službi v ovdašnji Privremeni Vojni bolnici. Naredjujem, da može imenovani redov-sveštenik nositi za vreme uskrsnih blagdana svoje sveštensko odelo in da se za ovo vreme oprašta od svake službe i dužnosti u Vojnoj apoteci.

³⁵ Jed iz poparjenega kruha.

³⁶ Zajtrk.

Imenovani kao i drugi sveštenici in bogoslavi imaju ovih dana slobodan izlaz u varoš, da mogu slobodno vršiti svoje svešteniške dužnosti, koje jima predpisiva njihova veroispovijest!

Redovu-bogoslovu Breznic Alojziju i Krajnc Francu dovoljavam, da idu u Paračin, da pomažu g. Župniku Mecilovšek-u, koji je zamolio za pomoć Komandu mesta.

Svi Rimo-Katoliški vojnici imaju na Uskrsno nedelju i ponedeljak slobodno!³⁷

Sicer pa je o verskem življenju v Kruševcu Žabkar zapisal, da so pravoslavci mlačni. Samo za »Badnjak«³⁸ in veliko noč pridejo pogledat v cerkev. Prižgejo svečko, se poklonijo, pokrižajo in gredo. Naj jih svečka v cerkvi zastopa! Imajo pa dve cerkvi, staro in novo. Stara je v temelju še iz dobe Cara Lazara, po imenu »Crkva Lazarica«, nova pa nosi ime po svetniku Sv. Save, leži pa v dolnjem mestu. Umetnina ni nobena! Kapelic ali drugih znamenj v Srbiji sploh ni.

Najbolj pomemben del praznika ali nedelje je »igranka« z narodnim kolom. Ko cigani začno igrati, je vse noro. Tudi če ima kdo svoj god, ime-

37 »Na Velikonočno nedeljo bo v tej vojašnici ob 8. uri Sveta maša za vse katoliške častnike, podčastnike in vojake!

Prav tako bo Sveta maša tudi na Velikonočni ponedeljek ob 8. uri.

Vsi katoliški vojaki naj bodo poslani na mesto, ki ga določi krajevni poveljnik.

Sveto mašo bo bral gospod vojak-duhovnik Alojzij Žabkar, ki službuje v tukajšnji Začasni vojaški bolnišnici. Ukazujem, da lahko imenovani vojak-duhovnik za velikonočne praznike obleče svojo duhovniško obleko in da je v tem času oproščen vseh nalog in dolžnosti v vojaški lekarni.

Imenovani, pa tudi drugi duhovniki in bogoslovci, imajo v teh dneh prost izhod v mesto, da lahko svobodno opravljajo svoje duhovniške dolžnosti, ki jim jih predpisuje njihova vera!

Vojakoma-bogoslovcema Breznic Alojziju in Krajnc Francu dovoljujem, da gresta v Paračin pomagati gospodu župniku Mecilovšku, ki je za pomoč prosil krajevno poveljstvo.

Vsi vojaki rimskokatoliške vere imajo Velikonočno nedeljo in ponedeljek prost!«

38 Božič.

novan »slava«, gre v cerkev, da pop blagoslovi koljivo in kolač.³⁹ Na cvetno nedeljo ali za Telovo so začeli uvajati tudi procesije.

Katoličani žive zelo revno katoliško življenje. V Kruševcu cerkve sploh nimajo. Kapelica je sramota za državo, izgleda kot navadni »dučan«⁴⁰ za kruh, vlažen in umazan. Pa še ta je samo od danes do jutri. Duhovnika sploh nimajo svojega. Če ni nikogar pri vojaki, pride vsak mesec enkrat maševat g. župnik Rudi Mecilošek iz Paračina. Tam imajo tudi podobno kapelo, ki je nameščena v staro vratarjevo sobo, bolj šupo, ki je naslonjena na tovarno stekla. Vernikov je v Kruševcu okoli 500. K sveti maši jih prihaja kakih 60. Veliko je Madžarov, Hrvatov in nekaj slovenskih družin. Sploh se versko življenje nič ne razvija, in to zaradi pomanjkanja duhovnika in cerkve. Nujno bi bilo, da bi se čim prej zgradila vsaj kapela, če že ne cerkev! Večkrat se zgodi, da kdo umre brez duhovnika in se sploh ne zmenijo zanj. Mnogi že prestopajo v pravoslovje.

Aprila 1938 je Žabkar zbolel in v bolnici v Kruševcu je 6. aprila napisal:

Bolan sem bil

Čakal sem težko jo v bolnici vojaški,
od vseh strani zadelan, z upi, dvomi
vsak hip sem gledal skozi okno,
opajal kakor opij me je duh mrtvaški.

Izmučen kot hudič, ki čaka dušo spokorjeno
pred cerkvenim pragom
bil vsak večer sem spet in spet poražen,
up moj v čakanju neskončnem prazen.

Dušilo me je v prsih upanje strupeno,
kot roka mrzla zeblo me je v grlo,
gledal sem nenehno na počasno uro,
vročo roko tiščal na omarico stekleno.

³⁹ Slaščica.

⁴⁰ Trgovina.

Nič nisem sanjal kot nekoč o sreči,
da bodo mrzle jutri morda moje roke,
na upadlih prsih nemo sklenjene
sem videl, čakal da zgodi se čudež ...

Zdravnik je mimo šel z glavo zmajaje,
v pridu kakor smrt je v plašču belem bil,
vbodljaj me igle komaj čutno je zazebel,
v vročici v uri tisti znova spet sem se rodil.

S SONCEM POPOLDANSKIM HODIM

Žabkar je bil vedno poln domislic, »včasih je bil siten, včasih korajžen« v družbi. Od vseh je imel največ časa na razpolago. Po cele dopoldneve je prespal v bolnici, ali pa je spravil Slavka na sprehod proti Bivolju. Najrajši sta hodila po poteh, »kjer ni bilo sledi upravnikovim nogi.« Po globokem blatu, skozi stranski izhod, sta jo mahnila in si ogledovala zanimivosti kmečkih koč in njihovo življenje. Kmetje so bili posebni tipi. Te je opazoval v umazani gostilnici pred mostom čez Rasino. Mize so bile tako umazane, da se mu je rokav prijel na podlago in je imel velike skrbi, da ga je uspel očistiti z bencinom. Kmetje so običajno pili samo mehko rakijo, malo vina in se pogovarjali. Bili so sami dobri politiki, čeprav ni nobeden znal brati.

Med njimi je bil tudi oče dekleta, ki se je na debelo prodajalo vojakom ob nedeljskih večerih. Reven mož, ki je imel številno družino, se mu je smilil. Morda niti ni vedel, kako družba za njegovim hrbtom opravlja njegovo hčerko.

Tudi visokih kupov sena, za katere se je vedno bal, da jih ne bi kdo zažgal, ne bo pozabil. Še manj pa kmečkih dvorišč in šumadinskih obrazov ob nedeljskih popoldnevih!

O sprehodih proti reki Rasini⁴¹ in Bivolju je napisal pesem:

41 Gre za reko Rasino, Žabkar piše Sasino.

Most čez Rasino

Po poti k Rasini narastli
s soncem popoldanskim hodim,
popotnik hrepeneč v neznano
v polju kruševskem krog blodim.

Srečanja z ljudmi bojim se:
Čudno gledajo me vsi,
kot bel metulj pogled gorak
na licu mojem obvisi.

Dekle v rdečem krilu kliče me,
čemu? Namig mi razodeva.
Črnih se oči bojim močno
in rajši grem na most čez Rasino.

Kadar sta šla po dolgi široki cesti proti Obiličevu, je moral »včasih nos tiščati.« *Večkrat pa se ogniti temu ali onemu dekletu, ki se je nalašč zadelo vanj, da bi jo pogledal, »čeprav bi ob tem apetit izgubil.«*

Umetnost je bila priti ob večerih domov v kasarno, ne da bi te kdo opazil. Če so imeli dovoljenje, je bilo enostavno, še ponosni so bili, če so šli mimo kakega oficirja in mu zbujali skomine, da bi jih le vprašal po kosu papirja, ki so ga imeli vedno s seboj, kadar so šli v mesto. Pečat, podpis, zavedeno v protokol ali samo službeno, vedno iste besede, samo uro so predpostavljene spreminjali po svoji mili volji. Najraje so zapisali »*dozvola važi do 20 časova*«. Srečo so imeli, če so kdaj dobili dovoljenje brez datuma in ure. Takšno priložnost so porabili za daljše izhode! Človek se, zapiše Žabkar, lahko samo smeji vsem tem avanturam, ki jih pri vojaki počenja? Takrat pa je bilo vse to imenitno, saj so bili »*tako pootročeni, da se jim je vse to dopadlo*.«

Včasih je bil upravnik slabe volje in ni hotel podpisati dovoljenja. Če je bil v nedeljo dež, je bilo v redu, saj se je takrat lahko pošteno naspal. Če je bilo lepo vreme, pa so morali čez plot v mesto. V bolnici ni bilo nobene kontrole, delal si, kar si hotel! Vendar jih je včasih oviral tisti prismojeni strah, ki se

ga v kasarni vsak takoj naleze. Da bi te morda le kdo ne videl. Kadar so se odprla vrata, je vsak takoj pomislil, da je vstopil ravno njegov komandir in da išče ravno tebe. Smešno, ker so imeli tudi »gazdo«, ki je dobro pazil, da bi jih pravočasno opozoril na nevarnost, na patrolo, na nezaželjene goste ...

Hiša na ulici Cara Lazara 3 bo Žabkarju ostala za vedno v spominu. Tam so živeli njegovi prijatelji Lipovževi. Dobri prijatelji so postali v zelo kratkem času. Kadar so hoteli na veliko peti in biti veseli, so se pri Lipovževih zbrali vsi, »kar jih je v Kruševcu talar nosilo«, kar je bilo razvidno iz mečev na ovratniku uniforme. Gospod strojevodja Joško Lipovž je bil vselej nasmejan in njegova gospa dobre volje. Če so bili pri njih doma ali če so šli kam drugam, vedno so vzeli s seboj njihovega malega Tončka.

Gospod Lipovž je bil predsednik cerkvene katoliške občine in se je najbolj trudil za njihovo ubogo kapelo. Lipovža je »žrla« velika revščina, čeprav je imel nekaj privarčevanega denarja, vendar mnogo premalo za novo kapelo. S težavo so si najeli majhen lokal, ga za silo opremili, gospa Lipovževa je dala iz svojega stanovanja Marijino sliko, da so jo obesili na oltar. Tako skromne »kapele« kot v Kruševcu še ni videl. Smrdljiva, vlažna klet, ki je bila včasih lokal za prodajanje zelišč, brez oken, samo na vratih so bila stekla. In še stala je na neprimernem mestu. Ni imela niti nobenega znamenja, da nihče ni mogel niti slutiti, kaj se nahaja v njej.

PRAVOSLAVNI GOSPODI

Žabkar opisuje tudi srečanja s pravoslavnimi gospodi in zapiše, da so to posebna poglavja. *»Vedno smo bili z njimi taktni, nikoli jih nismo žalili. Vedeli smo samo eno: da so oni v zmoti!«*

Pravoslavje se mu zdi smešno, zlasti zato, ker molimo istega Boga in ker imamo v vsem podobno liturgijo, cerkve, knjige in podobno redovno življenje. Nikakor ne more razumeti, kako je mogoče, da se tako oddaljujemo, včasih celo sovražimo. Pri tem zapiše. *»Če človek živi med temi tam doli na jugu, jih opazuje, vidi, da so ti včasih skoro bolj podobni božji popolnosti kot mi. In vendar so v zmoti! Seveda ne trdim, da so duhovniki našim katoliškim*

dorasli v svoji eksegézi,⁴² izobraženosti. Eno nas drži pokonci pri naših južnih bratih: da imamo visoko kulturo! Vse drugo imajo tudi doli! Bili pa so vsi pravoslavni do mene prijazni.«

DEŽURNI POŠTAR

Dva meseca je bil tudi dežurni poštar v Vojni bolnici. Upravnik je imel včasih vse mogoče kaprice, mučil ga je z enim samim pismom in bil ljubosumen na pošto vojakov. Najbolj ga je jezilo, da sta z Lojzetom dobila veliko pošte od doma in drugod. Ni mu šlo v glavo, kdo se toliko zanima za študente, ki morajo »samo vojsko služiti in nič drugega misliti.« Mož je imel fiksno idejo, da morajo samo garati, tudi zabušavati, ne iti niti za pet minut iz kasarne, se z nobenim oficirjem pogovarjati. Hotel je imeti monopol nad sleherno njihovo mislijo in besedo. Istočasno je bil tako čudovito domišljjav, da se je vsakomur smilil. Žena, ki je bila doma iz Niša, ga je imela za copato. Prišla ga je kontrolirat celo v bolnico, v njegovo pisarno, da se ja ne bi oziral za kako žensko. Kadar je Žabkar šel na pošto, mu je sledil, če je le mogel. Čemu? Kdor je filister je pač suženj svoje neumnosti, je enostavno revež, ki se mu ne da nič dopovedati. Velikokrat je Žabkar mahal s taško (poštno torbo) po tisti neumno nerodni kaldrmi in na pošto nesel sveženj pisem. Spotoma je bral časopise, ki jih doma v bolnici ni smel brati javno. Naročenega je imel *Slovenca*, bral ga je vsak dan, ampak le takrat, ko je bil sam.

RUSKI PREKUCNIK

Pri vojakih so brali tudi romane. Paziti pa so morali, da jih ne bi kdo osumil komunizma, če so slučajno brali kakšno nemško knjigo. Nekoč je Žabkarju zmanjkalo črnila za nalivno pero. Ker ni imel dovoljenja, da bi ga šel kupit v mesto, je dobil pri Slavku življenjepis Stalina, ki ga je bral v apoteki. Poročnik ga je videl in se pozanimal za naslov. Ko je videl ime tega ruskega »prekucnika«, mu je takoj previdno svetoval naj odloži knjigo, češ,

⁴² Eksegéza, besedna ali stvarna razlaga kakega teksta, zlasti svetega pisma.

da mu bo škodila. In da ga lahko kdo prijavi komandantu, ki bi ga takoj kaznoval (zašil). Žabkar se je na to samo smejal, obenem pa je vedel, da se ni igrati z vojaško strogostjo. Pozneje je to knjigo bral v prostem času v bolniški sobi. Bral je tudi srbske romane, kar mu je pač prišlo pod roke, kupoval revije, časopise in se neumorno vadił branje cirilice. Strokovnih apotekarskih knjig ni maral, čeprav ga je šef silil z njimi. Sicer pa človek kar odreveni, če samo »špinačo je in cvibak⁴³ melje in čaka, kdaj bo 24 ur minilo, da mu bo čim preje stekel rok vojaške službe!«

Z zanimanjem je čital tudi srbske narodne pesmi. Zbirka Vuka S. Karadžića ga je navdušila. Velikokrat je stal pri radiju in poslušal narodne pesmi. Užival je tudi, ko je hodil s kolegi v »Beograd« in tam poslušal »pevačice«, ki so vedno pele pozno v noč. Zanimivost teh lepih melodij mu je prirasla k srcu, čeprav sta ga vzdušje in čudni obrazi deklet odbijala.

»DRAGA ŽENO, JA SE U TE UZDAM VIŠE, NEGO U SVU JUGOSLAVIJU!«

Na služenju vojaškega roka je zapisal tudi drobec pisma, ki ga je Bosanec pisal svoji ženi za Veliko noč:

Draga ženo! Evo, dobi malo vremena, da ti napišem par ljubazni reči, u kojima ti mogu u prvom redu javiti Hvaljen Jezus i Marija, u drugom redu mogu javiti, draga ženo, da sam zdrav Fala Bogu i živ. I vama želim zdravlje od Boga i srca svoga Sada draga ženo, ja ti kažem, pazi dobro nase i na djecu, pazi što bolje možeš, jer mene glava boli za djecom, pazi na djecu kao oči u glavi, nemoj, da mi djeca odaju po studeni goli i bos, jer ako mi djecu upropastiš ti svojom krivicom, nemoj me čekati kot kuče, gledaj onda kuda češ, jer ču te zaklati ko jare
Draga ženo, ja se u te uzdam više, nego u svu Jugoslaviju! Znam, da ti je teško do dinara doći ali slat ču ti ja. Svaki dan imam 33 pare, to mi je sviju novca od Države. Molim vas sve kod kuče, da se ponašate ovo 6 i pol meseci kako ste se ovo 11 i pol meseci ponašali. Nemojte se vi svadjati ni skim. Dobro radite i slušajte starog oca! Sada nema ništa nego pozdrav Tebi, draga ženo, i pozdrav starom

43 Prepečenec.

ocu, djeci Mili i Finoj i brači i babi i snaji i sestrama s najviše pozdrav mojoj Anki.
.....Pozdrav svim rođacima i komšijama itd.⁴⁴

Vojnik Bolničar Petar Djevar, Kruševac, cvetna nedelja 1938«

IGRA NA TRGU

Iz bolnice so mu aprila 1938 dovolili izlet v Sarajevo, Visoko, Kosovsko Mitrovico, Skopje in nekatere kraje po Srbiji. Vsa ta potovanja je tudi opisal. Denimo, v Visokem je opazoval ples deklet na glavnem trgu in med drugim zapisal:

Dekleta imajo lepo vezane dimije, jopiče in džerdžane, svilene robce na glavi in vse polno zapestnic na rokah. Ena je najlepša med vsemi in se vse krog nje suče. Dekle je lepo kakor v filmu, še lepšo ima narodno nošo, prožen korak pri kolu in ni nikoli utrujeno. Čudim se mu, ko si po prestani igri briše pot s čela in zopet začne plesat. Slikal sem jo in nasmehnila se mi je, nekdo pa me je postrani pogledal, vedel sem, da pod fesom rastejo hude misli, če se njegova izvoljenka kam ozre in sem jo kmalu drugam odkuril. Pa nisem nič mislil!

Pesem je postajala vedno hitrejša in glasnejša. Vedno tesneje so se držali za roke, glasba je postala monotona v svoji hitrosti. Cigani so se z goslimi skoraj bolj potili kot plesalci v svojem burnem tempu. Malo dekletce je spustilo roke in se umaknilo iz kola. Prerinilo se je skozi množico, ki je buljila v kolo in ga narahlo pocukalo za rokav. *»Evo, vojnici, da i mene*

44 *»Draga žena! No, pa imam nekaj časa, da ti napišem nekaj ljubeznivih besed, s katerimi ti najprej sporočam Hvaljena Jezus in Marija, nadalje pa lahko sporočim, draga žena, da sem zdrav, hvala Bogu, in živ. Tudi vam želim zdravja od Boga in svojega srca ... Zdaj, draga žena, pa ti pravim, dobro pazi nase in na otroke, pazi kakor dobro zmoraš, ker me zaradi otrok boli glava, skrbi na otroke kot na punčico svojega očesa, ne dovoli, da otroci po mrazu hodijo goli in bos, ker če s svojo krivdo uničiš otroke, me ne čakaj doma in premisli, kam boš šla, ker te bom zaklal kot kozlička ... Dragi žena, nate se bolj zanesem kot na vso Jugoslavijo! Vem, da s težavo dobivaš denar, a ti ga bom pošiljal. Vsak dan dobim 33 par, to je ves denar, ki ga dobim od države. Vse doma vas prosim, da se teh 6 mesecev in pol obnašate tako, kot ste se obnašali zadnjih 11 mesecev in pol. Ne pripravajte se z nikomer. Dobro delajte in ubogajte svojega starega očeta! Zdaj nimam napisati nič drugega kot pozdrav tebi, draga žena, in pozdrav staremu očetu, otrokoma Mili in Fini ter bratom in babici in snahi in sestram, najlepši pozdrav pa moji Anki. Pozdrav vsem sorodnikom in sosedom itd.«*

naslikaš.« Popravila si je svilen robec na glavi in se nasmehnila, ko je pritisnil in jo ujel v kamero. Škoda, da mu je tudi to sliko nekdo v nekem srbskem hotelu ukradel ...

Sonce se je nagnilo, hladen veter je vlekel od Jahorine in zadišalo je po snegu, ko sta s prijateljem čakala na postaji vlak za Sarajevo. Zmanjkalo je prostora, zato so jih naložili kar v poštni voz, kjer je bilo zelo tesno. Bosanski kmečki dečki iz okolice Sarajeva s svojimi dekliči so bili dobre volje, saj so cel dan v Visokem igrali in peli. Mlad fant v krasni narodni noši ga je nagoovoril. Dva meča pod vratom, na rjavem našitku vojaške uniforme, sta mu pomenila, da služi vojsko kot doktor medicine. Zato je do Žabkarja pokazal tako veliko spoštovanje, da mu nikakor ni mogel ugovarjati. Razlagal mu je lepote narodnih običajev v bosanskih vaseh, dekle poleg njega pa mu je pokazalo in razložilo vse dele svoje krasne noše: od robca na glavi pa do srebrnih čveljčkov, nogavic in podvezic pod kolenom. Nato je še zapela:

Snjega pade v Džurževu danu,
ne može ga ptica preletjeti,
djevojka ga bosa pregazila;
»Jel ti, sejo, po nogama zima?«
»Nije meni po nogama zima,
već je meni po mom srcu zima:
Al mi nije sa snijega zima,
već je meni s moje majke zima,
koja me je za nedraga dala.⁴⁵

45 Sneg sneži na Jurjevo,
še ptica ga ne more preleteti,
dekle pa ga je boso pregazilo;
»Ti je, sestrice, pod nogami hladno?«
»Ni mi pod nogami hladno,
a mi je pri srcu hladno:
A ni od snega ta hlad,
od moje matere prihaja hlad,
ker me je neljubemu dala.

Pesem je prihajala iz dekletovih ust tako melanholično, da se mu je zasmilila. Ko je v Sarajevu izstopil, se ji je nasmehnil, ona pa njemu.

Slika 14:

Na potovanju po Bosni je bil Žabkar s prijateljem Slavkom Breznikom. Šestindvajsetega aprila 1938 sta gospodu Antonu v Mežico na Koroško napisala razglednico, ki pa verjetno ni bila odposlana.

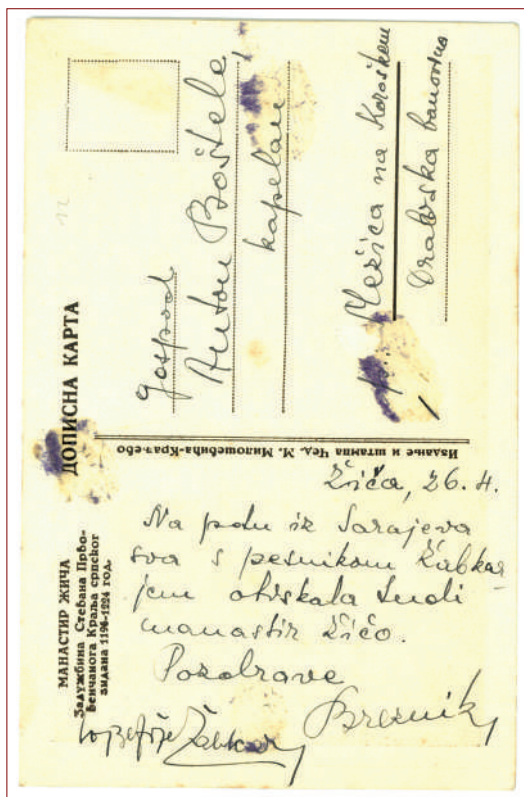
Napisala sta: »Na potu iz Sarajeva sva s pesnikom Žabkarjem obiskala tudi manastir Žičo. Pozdrave, Breznik, Lojze Jože Žabkar.«

BÁKŠIŠ

V Skopju je bil z Žabkarjem zelo ljubezniv generalni vikar mgrs. Ante Kordin. Bil je njegov gost, pogovarjala sta se o vsem mogočem. Kasneje je zapisal.

»Tiste dni me je imelo, da bi se več ne vrnil nazaj v Ljubljano, kar doli bi ostal, pomagal v diaspori in bi bil misijonar med našimi brati na jugu ... Menda je božja volja, da se mi je tako mudilo domov, v Metliki smo imeli birmo in sem moral kot ondotni kaplan nazaj na faro.«

Najlepše ure v Skopju je preživel v tistih nekaj dneh v Škofijskem dvorcu in v Sirotišču sv. Jožefa, ki ga vodijo usmiljene sestre. Ustanovil ga je škof dr. Ivan Gnidovec, ki ga pa tiste dni ni bilo v Skopju, ker je bil na škofijski konferenci v Zagrebu. Dr. Gnidovec je kupil malo posestvo nekega muslimana,

poslopje je preuredil, zunanost pa je ohranil prvotno, v turškem slogu. Tu je lep vrt, kapela, sobe, učilnica, spalnica, kuhinja. Vse je zelo preprosto in domače! Ko sta s prijateljem Lojzetom z železnim tolkalom potrkala na vrata, jima je vrata odprla sestra. Nasproti pa se jim je prismejalo kup otrok, ki so jih pobrali na cesti, jih umili, oblekli in dali v to sirotišnico. Ker sta prišla v civilu, je vprašal otroke, kdo mislijo, da je. Črn malček je takoj uganil: *»Vi ste velečasni, gospodine!«* *»Pa kako to veš«,* ga je vprašal in se otroku čudil. *»E, pa to se vidi odmah, tko ili šta je čovek!«* Potem, ko je oblekel talar in imel litanije, se mu je primuzal čisto blizu, ga ljubeznivo pogledal in dejal: *»Pravo sam kazao, vi ste veličasni! Znao sam to ja odmah, kad ste došli k nama!«* Žabkar nato zapiše: *»Stisnil sem mu bakšiš v žep.«*⁴⁶

Nadalje navaja, da je karitativna akcija dosegla s tem sirotiščem velik uspeh. Najprej je hotel škof dr. Gnidovec tu ustanoviti zavod za *»padla dekleta«,* a je zadeva propadla. Zelo težko je, piše Žabkar, *»dekle, ki je zašlo na stran pota in se navadilo prodajati sebe in lagodno živeti, spraviti zopet k poštenemu življenju!«* Škofu pa je le uspelo ustvariti svojo veliko idejo! Sirotišče je bilo dograjeno 1. septembra 1935. Sedaj je v zavodu 35 revežev. Skoraj vsi gredo v šolo. Dobri so in zdravi.

Spričo vsega, kar je doživel v sirotišnici, pa se Žabkar vpraša: *»Kako je mogoče, da se naši bratje tako malo brigajo za vsa ta socialna vprašanja?«* In si odgovori:

Živijo svoje posebno življenje, se ne ganejo, tu pa tam skušajo kakšno našo akcijo posnemati. Vse to pa je brez duše, brez korenin, šibko, navidezno. Vse, kar ni zasajeno z znojem in žrtvami, ne rodi sadu. Nič ni tisti, ki sadi, nič tisti, ki zaliva, samo On je vse, ki rast daje. Manjka našim bratom skupnega poglavarja, tistega ognja, ki drugim sveti, greje v Edinosti Svetega Duha, ki daje Cerkvi vso resnico! Verniki itak nič ne vedo o verskih razlikah in je tudi smešno, če kdo trdi, da niso Pravoslavni pobožni. Vendar pa nosijo veliko krivdo duhovniki,

46 Črn malček je takoj uganil: *»Vi ste velečastiti, gospod!«* *»Pa kako to veš«,* ga je vprašal in se otroku čudil. *»No, saj to se takoj vidi, kdo ali kaj je človek!«* Potem, ko je oblekel talar in imel litanije, se mu je primuzal čisto blizu, ga ljubeznivo pogledal in dejal: *»Dobro sem rekel, vi ste veličastiti! Takoj ko ste prišli k nam, sem to vedel!«* Žabkar nato zapiše: *»Stisnil sem mu bakšiš v žep.«* Bákšiš, manjše plačilo, miloščina.

ki so čudoviti v njih iznajdljivosti, da lahko sramote rimsko-katoliško Cerkev. Sv. Ciril Aleksandrijski pa je tako lepo pisal o Sv. očetu, da je skupni oče ogromne krščanske družine, mi vsi pa smo zedinjeni z našo glavo, z apostolsko stolico Rimskega velikega duhovnika ...

MISEL MU JE SILILA DOMOV

Vožnja z vlakom v Kosovsko Mitrovico ga je utrujala. V Kraljevu so stali veliko časa. Tu je vstopilo veliko ljudi iz Kruševca, Čačka in Užic. Med njimi tudi veliko vojakov. Ženske v narodnih nošah so bile zelo živahne, moški pa v svojih opankah nerodni in počasni. Visoke črne kučme na glavah so mu izgledale kot pri nas cerkveni zvoniki. Žabkar piše, da so bili ljudje zelo vljudni in skromni. Nihče se ni prerival, zaradi gneče so se mirno usedli na tla in mirovali. Pa čeprav so, kakor tudi on, plačali celotno ali polovično karto (vozovnico).

Zvečer je v Kosovski Mitrovici izstopil s številnimi potniki. Za ceno 20 din se je nastanil sredi mesta v najboljšem hotelu Palas. Pri večerji je poslušal »pjevačice«, glasbo in razmišljal, kaj si bo ogledal naslednji dan. Neko dekle je šlo nekajkrat radovedno mimo njega in ga vprašalo, če bi kaj želel. Odnosla mu je čevlje, da jih očisti. Na dvorišču je lajal pes, reka Ibar pa mu je šumela pod oknom. Zavese na oknu ni spustil, da je lahko gledal zvezde in obronke gora, ki so odsevali v srebrni mesečini. Misel pa mu je silila domov. Čudil se je petelinu, ki je že opolnoči pel in bil zjutraj ves dobre volje. Belina dekliške mladosti se je lesketala za zaveso na sosednjem oknu, njemu pa se je vse zdelo neumno.

Blizu hotela, kjer se je nastanil, je bila cerkev, kjer sta delovala župnik dr. Žagar in njegov sošolec kaplan Jože Časl, ki se mu je smejal in mu stiskal roko. Iz navadne hiše so naredili božji hram. Zraven cerkve je še stanovanje in pisarna, v mali šupi pa še kuhinja. Vse zelo skromno! Žabkar se je čudil požrtvovalnosti teh misijonarjev. Pri tem zaključil, da so še revnejši, »kot pa tisti v Afriki med zamorci.« Če bi imel 10.000 dinarjev bi jim vrgel v puščico ali pa snel zlat prstan in ga dal ubogemu Jezusu v dar za novo svetišče!

Župnik ga je vabil, da ostane pri njih, da bo misionaril. S sošolcem Časlom pa sta med hojo med nizkimi kočami v Kosovski Mitrovici »mešala blato po razriti kaldrmi.« Med potjo mu je Časl razložil vse svoje težave in opisal tukajšnje ljudi, običaje in razmere. Trop otrok pa se je podil za njima in ju prosil »ubogajme.«

JUTRI SUKNJE SIVE SLEČEMO, IZ KRUŠEVCA ODRAJŽAMO

April 1938 je bil zadnji mesec Žabkarjevega služenja vojaškega roka. Takrat je med drugim napisal: »/.../ Marsikak oblak nam je zakril sonce, ko je začelo zeleniti polje kruševačko in ko so prvi cveti vzkli je zrastle v nas hrepenenje po domu. Ko je maj priromal nas je vzel v naročje in domov ponesel /.../«

Tik pred odhodom domov je napisal vrsto pesmi. Med njimi šest kitično pesem o »apoteki« v kateri je delal. V zadnjih dveh kiticah pravi:

Dekle mlado je prišlo na okno:
če zdravil bi za očeta dali?
Meni pa besedo vojniki mladi,
in zvečer me boste počakali.

Z nasmehom se je poslovilo,
na krogu za večerjo je trobilo,
»sem povabljen še drugam v gosti,
za nocoj mi, deklica oprostil!«

Slika 15: Apoteka (v sredini) znotraj začasne vojne bolnice v Kruševcu, 1938.

Prijatelju Slavku Brezniku v spomin je 24. aprila napisal pesem, v kateri opisuje zadnje dneve v kasarni:

Slovenska pesem

Kasarna naša vsak dan
bolj in bolj je dolgočasna.
Veselje redko se prikrađe vanjo,
vsak dan sem bolj jezen nanjo.

Vsi krog naju čudni
zdaj na pomlad so postali,
kakor midva daleč, daleč
vsak večer bi radi vasovali.

Vedno bili skup smo
v družbi vsi veseli,
radi pesem smo slovensko
večkrat si zapeli.

Kdo bo pesmi pel brez Tebe,
kdo smejal se z njimi,
Kasarna naša spet bo
kot je bila dolgočasna,
le spomin ostal bo nate,
pesem Tvoja miloglasna.

Devetindvajsetega aprila, dan pred koncem služenja vojaškega roka, pa je napisal:

Razigrana pesem

Pojmo pesem brez povelja,
siti paprike in zelja,
sredi Srbije smo zdaj
skoro tu bo prvi maj.

Dvigni čašo Švejk veseli,
vino srbsko naj se peni,
čez tri gore, čez tri vode
naj rajža Tvoja srečna je.

Bili dolgo smo v kasarni,
mesecev bo šest menda,
toči gazda iz centrale,
čāše polni do vrha.

Kores, zdaj je kralj modrosti,
škodil nič ne bo, oprosti,
vsi s Teboj ga pijemo,
polne čāše praznimo!

Nervoznih dosti je ljudi
kot Franci Kranjčev malo.
Čāša vina ozdravi
bolezen Ti za šalo.

Pojmo pesem brez povelja,
siti paprike in zelja,
jutri suknje sive slečemo,
iz Kruševca odraščamo.

Slika 16:
Žabkar sedi drugi z leve, še tri dni in odslu-
žil bo vojni rok. Kruševac, 27. april 1938.

Ko je odslužil »krvni davek«, se spet »svobodnim je ljudem pridružil«. Po odsluženem vojnem roku se je s činom kapetana prve klase vračal z vlakom domov. Sedaj je bil čisto drugačnih misli kot tedaj, ko se je peljal na jug v

vojsko. Šest mesecev mu je hitro minilo. Kot že rečeno je tudi izkoristil prilžnost in ljubeznivost svojega predstojnika dr. Radosavljeviča, šefa Vojne bolnice v Kruševcu, in si s tako imenovanimi dopusti v 14. dneh ogledal velik del Srbije, Bosne, Makedonije in Kosova. In to za zelo majhen denar. Domov se je vračal poln vtisov, vseh mogočih in nemogočih, marsikaj se je naučil, veliko videl in izkusil. Pridobil si je nove prijatelje. Spoznal je mnoge ljudi dobrih src, kot zapiše – *»zanj predobrih, ker jim nikoli ne bo mogel vsega dobrega povrniti.«* Zavest, ker so mu tako prirasli k srcu in jih zato ne bo mogel nikoli pozabiti, ga je tolažila. Pa tudi ponovno se bodo videli v Kragujevcu, Kruševcu, Skopju, Paraćinu, Beogradu ...

Ko je večkrat sedel, tudi ponoči, v parku pred vojno bolnico in poslušal gruljenje zaljubljenih grlic, pogovore golobov v dneh polnih sonca in dihanje prihajajoče pomladi, mu je prišlo marsikaj na misel. Kako bo pripovedoval svojim dragim, kaj vse je doživel na jugu. Kako bo opisal vesele ure, smeh, dobro voljo in pesmi, ki so jih prepevali. Kako bo opisal prva srečanja, prijatelje, maševanje, podoficirsko menzo, bolnico, »apoteko« in vojaški list »Redov-djak«, ki je izhajal po potrebi. Kako bo opisal sprehode, potovanja, pakete, ki jih je prejemal od doma, pisma od vsepovsod, sestanke pri »Lovcu«, v »Beogradu«, »pevačice«, tarokiranje, svoje dobrotnike. Toliko je tega, da bi lahko našteval v nedogled. Zato Žabkar zaključí: *»Pa čemu! V srcu je itak vse zapisano in to drži bolj kot na papirju.«*

Utrujen od vožnje se je pripeljal v Zagreb na glavni kolodvor. Pri sestri se je odpočil. Sedel je pri časi vina in vanjo potopil vse skrbi. Vonj svežega perila ga je omamil, prostost, novi načrti in utrip njegovega poklica, vse se je vrnilo v polni meri. Pred njim se je smejalo novo življenje! Sledila je še pot skozi Ljubljano v Metliko. Poletje je prineslo počitnice, topla Kolpa ga je vabila. V njem je kipelo veliko načrtov in želja. Tudi želja, da bi kdaj smel delati v diaspori. *»Bog vedi, če mi bo kdaj uslišana?«* se je vprašal in sam sebi odgovoril: *»Hoteti je premalo, izpolniti preveč /.../«*

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Arhiv Križniškega reda v Veliki Nedelji.

Arhiv Lojzeta Jožeta Žabkarja.

Literatura

Babič, Štefan. *Gospod je moja pot*. Ljubljana: Salve, d.o.o., 2017.

Bjelajac, Mile. *Vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije 1922–1935*. Beograd: Institut za noviju istoriju, 1994.

Srbohrvatsko-Slovenski slovar, 2. razširjena izdaja, ur. dr. Janko Jurančič. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1972.

Žabkar, Lojze. *Brevir moj v travi*. Ljubljana: Mladinska knjiga in Partizanska knjiga, 1981.

Žabkar, Lojze Jože. *Izpovedi. Pismi in dnevnik*. Ljubljana: Križniški priorat, 1991.

Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, ur. Anđelko Badurina. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, Kršćanska sadašnjost, Institut za povijest umetnosti, 1979.

Ustni viri

Marica Androjna, Ljubljana, 26. 4. 2022

Časopisni viri

Flajšman, Božidar. »Mesto ob Kolpi in dnevi na jugu.« *Mestnik, glasilo Mestne skupnosti Metlika*, št. 5, maj 2021.

Gregorčič, M. »Pogovor s Kajuhovim nagrajencem Lojzetom Žabkarjem, Pesnik, duhovnik in borec za svobodo.« *Večer*, 10. marec 1983.

Rustja, D. in Markelj, M. »Rdeči kaplan.« *Priloga Dolenjskega lista*, 11. marec 1982.

Sedej, Darinka. »"Rdeči kaplan" pa se ni ponižno uklonil. Pri Alojzu Žabkarju v Kropi, dobitniku priznanja OF.« *Glasilo Plamen*, izdaja delovni kolektiv SŽ – tovarne vijakov Plamen. Kropa, maj 1980.

Internetni viri

Babič, Štefan. »Zakaj je župnik Jože Žabkar – Alojzij moral odditi iz Črnomlja.« <https://youtu.be/i50nRt5bZwY> (dostop: april 2022).

Flajšman, Božidar. »Odkritje spominske plošče pesniku, pisatelju, kronistu, učitelju in duhovniku Jožetu Žabkarju – Alojziju.« <https://www.radio-odeon.com/novice/odkritje-spominske-plosce-pesniku-pisatelju-kronistu-ucitelju-in-duhovniku-jozetu-zabkarju-a-lojziju/>

(dostop: april 2022).

»Srbska krstna slava – del svetovne kulturne dediščine« <http://www.teof.uni-lj.si/uploads/File/Edinost/69/190-194.pdf> (dostop: april 2022).

Štampar, Janko. »Ženske v Beli krajini in na Štajerskem« <https://youtu.be/nkYHQWf8AeI>, (dostop: april 2022).

POVZETEK

Pesnik, pisatelj, kronist, učitelj in duhovnik Jože Žabkar – Alojzij je bil rojen leta 1910 na Mikotah pri Raki, umrl pa leta 1983 v Ljubljani. Od 1. novembra 1937 do 1. maja 1938 je služil obvezni šest mesečni vojaški rok v Srbiji – v Kragujevcu in Kruševcu. V tem času je pisal razne zabeleške in pesmi, v katerih je opisal pot iz Metlike, kjer je bil takrat kaplan, k vojakom, vojaško življenje in nasploh življenje v Srbiji, Makedoniji, na Kosovu ter Bosni in Hercegovini, kamor je potoval v času služenja vojaškega roka. Vsaka potovanja mu je s tako imenovanimi dopusti omogočil predstojnik dr. Momčilo Radosavljevič, šef vojne bolnice v Kruševcu, kjer je Žabkar služil del vojaškega roka v apoteki, nekaj časa pa je bil tudi vojaški poštar. Žabkar opisuje odnose med vojaki in nadrejenimi in nasploh dogajanje v kasarni v Kragujevcu in Kruševcu, še posebej pa druženje petih slovenskih fantov, ki so v kasarni štiri mesece živeli skupaj kakor bratje. Ves čas služenja vojaškega roka je preko pisem, razglednic, časopisov in knjig, ki so mu jih pošiljali starši, sodelavci, prijatelji in znanci ohranjal tesen stik z dogajanjem v Sloveniji.

Podrobno opisuje težave z maševanjem, versko življenje, srečanja s pravoslavni gospodi in misionarji ter vsakodnevno življenje in običaje navadnih ljudi. Pesmi piše z velikim pesniškim zanosom in močnim doživljanjem. Vse te svoje zapiske, pesmi, različne dokumente, razglednice in fotografije je spel v zvezek, ki mu je dal naslov *Dnevi na jugu*. Strani v njem so neoštevilčene, zapiske sem skušal urediti čim bolj kronološko, opremil sem jih tudi z ustreznimi naslovi.

Ta članek je nastal na podlagi navedenega Žabkarjevega osebnega arhiva, ki mi ga je na razpolago prijazno izročil prior križniškega reda Janko Štampar. Marica Androjna, Žabkarjeva nečakinja, pa mi je prijazno pomagala pri pretipkavanju gradiva. Članek povzema večji del Žabkarjevih zapisov in manjši izbor pesmi, spetih v omenjenem zvezku, ki prepričljivo ilustrirajo njegovo svojevrstno duhovniško doživljanje takratnega vojaškega, verskega in vsakodnevnega dogajanja v Kraljevini Jugoslaviji.

Kontakti avtorjev

Bojan Balkovec dr., izredni profesor

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, SI - 1000 Ljubljana
bojan.balkovec@ff.uni-lj.si

Žiga Blaj, magister zgodovine

Zasavski muzej Trbovlje
Ulica 1. junija 15, SI - 1420 Trbovlje
ziga.blaj@muzejZMT.si

Jure K. Čokl, dr.

Prvi program Radia Slovenija, RTV Slovenija
Tavčarjeva cesta 17, SI - 1000 Ljubljana, Slovenija
jure.cokl@rtvslo.si

Eva Demšar, mag. prof. zgodovine, mag. prof. nemščine

Rafolče 7, 1225 Lukovica
demsar.eva@gmail.com

Aleksander Duh, profesor sociologije in zgodovine, doktorski študent
zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani

Osnovna šola Dušana Flisa

Hoče pri Mariboru, Šolska ulica 10, SI-Hoče, Slovenija

aleksander.duh@guest.arnes.si

Božidar Flajšman, dr.

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

Aškerčeva cesta 2, SI - 1000 Ljubljana

bozidar.jozef.flajsman@ff.uni-lj.si

Peter Mikša, dr., docent

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

Aškerčeva cesta 2, SI - 1000 Ljubljana

peter.miksa@ff.uni-lj.si

Ivan Smiljanić, magister zgodovine, mladi raziskovalec

Inštitut za novejšo zgodovino

Privoz 11, SI - 1000 Ljubljana

ivan.smiljanic@inz.si

255

